



1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru



№ 41
(19572)

2022 чылдың
июнь 8
среда

Хүннүн үнери — 02:03
Ажары — 21:25
Хүн дурту — 19:22

Садар өртээ хостуг 12+

Ивиден өске ажыл-агый, амыдырал-даа билбес мен...



/ Тыва Республиканың көдээ ажил-агыйының алдарлыг ажилдакчызы Борбак-оол Кол.

| Материалды 3-кү арындан номчуур.

Суг-Аксынга чаа школа туттунар бе?

Тывага эң-не баштайгы школа амгы Бии-Хем кожууннун Туранга 1908 чылда ажиттыгган. 1934–1939 чылдарда «Чайлаг школаларын» эгелзэн турганын төөгүден билир бис...

| 6-гы арында

Эрги-Чаа-Хөл – чүректерде

Чаа-Хөлдү таварты хей чоннар аргыжып, аңаа дужуп, оларның аразынга дайыннар үргүлчү хып үнүп турган. Ынчангаш ооң ады Чаа-Хөл апарган. Чаа – дайын, Хөл – хөлзээзинниг...

| 9-ку арында

18

башкы "Көдээ суурнун башкызы" программага киржир

Өре чыырының
шалыпчы айын
чарлаан

Тыва Республикада кижилерниң өнчү-хөреңгиге өрөзи 190 муң рубль четкен. Девискээр черлер, бажыңнар, квартиралар, транспорт аймааның ээлери чылда бир катап декабрь 1-ге чедир ол бүгүгө үндүрүлгелерин төлээр ужурулуг. Ындыг болзажок чамдык үндүрүг төлекчилери боттарының дорт хүлээлгезин күүсетпейн турар.

Тыва Республиканың Чазаның 2022 чылдың май 24-те 262-р дугаарлыг айтышкынын үндезин кылгаш, Тыва Республиканың девискээринде кижилерниң өнчү-хөреңгиге үндүрүлгелериниң чыылдазын көвүдетпишаан, Тыва Республиканың каттышкан бюджетинде чедишпес түңгү эвээжедип, ону долдурар сорулга-биле июньнун 1-ден июль 1-ге чедир өнчү-хөреңги үндүрүлгелерин чыыр шалыпчы айны эрттирерин чарлаан. Ол үеде кижилерниң өнчү-хөреңги, чер база транспорт үндүрүлгелеринде өрелерин эвээжедири планнаттыган.

Россияның Федералдыг үндүрүг албанының Тыва Республикада эргелелиниң дыңнады-биле алырга, 2022 чылдың май 1-ге чедир 187,6 млн рубль түңгү өнчү-хөреңги өрөзи төлөттимиз. 27,0 млн рубль (14 хуузу) кижилерниң өнчү үндүрүүнө, 50,0 млн рубль (27 хуузу) – чер үндүрүүнө, 110,4 млн рубль азы өрөңи 59 хуузу транспортка үндүрүг өрөзи болуп турар.

Үндүрүлгелерде кандыг өрелер барын дараазында аргалар-биле көрүп болур:

- Федералдыг үндүрүг албанының сайтында «Үндүрүг төлекчизиниң хууда өрээлинден»;
- күрүнө ачы-дузаның порталындан;
- хөй талалыг ажил-чорудулгалыг төптен;
- үндүрүг органындан www.nalog.gov.ru;
- «Кижиниң үндүрүлгери» мобильдиг капсырылгандан (iOS база Андроид: App Store база GooglePlay платформа-ларда).

Федералдыг үндүрүг албанының сайтында «Үндүрүг төлекчизиниң хууда кабинетин»; күрүнө ачы-дузаның порталы; хөй талалыг ажил-чорудулгалыг төп gosuslugi.ru; кредит албан чери; почта салбыры таварыштыр үндүрүлгелерде өрелерни төлөп апарар.

Айтырылглар тургустуна берзе, Россияның Федералдыг үндүрүг албанының Тыва Республикада эргелелиниң (Кызыл хоорай, Московская кудумчузу, б.8) дараазында телефоннардан айтырып болур: 8 (394-22) 9-41-71, 9-41-65, 9-42-58, 9-41-57 – 9.00 шактан 18.00 шакка чедир, а дүштеки чапсары – 13.00 – 14.00 шакта.

ОДАЛГА СЕЗОНУ

Шагаан-Арыгда одалга
сезонунга белеткел

Тываның база бир улуг хоорайында келир одалга сезонунга белеткелдин кайы хире деңгелде чоруп турарын хынап көөрү-биле Шагаан-Арыг хоорайже республиканың одалга болгаш энергетика сайыды Мergen Дагба барып четкеш, хоорайның кол одалга төвүнүн ажылы-биле танышкан.

ТЭК4 башкарылга компаниязының генералдыг директорунун хүлээлгезин күүседип турар Саин Седип

эрткен 2021–2022 чылдың одалга сезонунун хоорайга ажырбас деңгелге эрткенин дыңнаткан.

“Ам келир чаа одалга сезонунга белеткел чорударына чугула херек дериг-херекселдер болгаш материалдарның 90 хуузу алдывыс, септелге ажилдары чоруттунуп турар, гидравлика шенелдезин боттандырган бис” – деп, С. Седип медеглээн.

Удуртулгазының чугаалаанын ажилдакчылары база бадыткаан, ам келир одалга



сезону эки байдалга эртер ужурулуг деп олар бузуреп турарлар – белеткел ажилдарын чорударына херек

материалдар-биле хандырылга эки, чогуур ажилдарның 15 хуузу бо хүннерге чедир чоруткан.

Тываның кожууннарынче
хөмүрнү сөөртүп эгелээн

Келир одалга сезонунга белеткел республиканың кожууннарында кидин түлүк. Бо хүннерде Чеди-Хөл, Каа-Хем, Чаа-Хөл база Барыын-Хемчик кожууннарынча социал ажурдузалаг объектилеринче кыжын одаар хөмүр сөөртүлгези эгелээн.

Тываның чедери берге 30 чурттакчылыг черлеринде социал адырның 125 объек-

тилеринге август айга чедир хөмүр-дашты дүжүрер ужурулуг.

Тываның Одалга болгаш энергетика яамызы күскү-кышкы үеге белеткел планын ажилдап кылгаш, ооң хемчеглерин боттандыраарына 421 сая рубль хергелеттинип турарын дыңнаткан. Ооң иштинде чедери берге суурларже хөмүр-дашты садып, сөөртүп чедирер кылдыр

51,1 сая рубль субсидияны аңгылаан.

Бо хүнде ол түңгү 7 хуузу азы 3,6 сая рубльди акшаландырган. Бюджет албан черлери акшаландырышкынын арткан 63 хуузу кожуун чагыргалары-биле чарган керээ езугаар август айга чедир алыр.

Ындыг болзажок чамдык муниципалитеттер амдыгаа

Тываның чедери
берге

30

чурттакчылыг
черлеринде социал
адырның

125

объектилеринге
август айга чедир
хөмүр-дашты
дүжүрер ужурулуг



чедир чогуур документи-рин долдурбаан. Барыын-Хемчик, Каа-Хем база Чаа-Хөл кожууннар керээлерин четчелевээн. Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Эрзин, Бай-Тайга, Кызыл база Мөңгүн-Тайга кожууннарынча чагырга черлери дугуржулгалар шуут кылбаан. Бо бүгү ажилдарны дарый кылып, июнь 15-ке чедир чогуур документи-рин Одалга болгаш энергетика яамызынче кириерин айыткан.

Чылдың-на 16 муң тонна “кара алдынга” хергелелдиг Мөңгүн-Тайга кожуун онза дүвүрелди болдуруп турар. Ам база катап бергедээшкинер тургустунмас кылдыр чагырга даргазына хөмүр сөөртүр шынчы, ажилга со-нуургалдыг сайгарлыкчыны шилип ап, хөмүрнү дүрген дажып эгелээрин сүмелээн.

ТМГ – Тыва медээлер

Кызылда 6 эргижирээн бажыңнарны бузар

Июнь 16-дан тура Кызыл хоорайда Заводская, 24, Пальмбах, 29, 29/1, Оор-жак Лопсанчап, 22, Складская, 20 база Мугур, 94 деп адрессте турар эргижирээн бажыңнарны бузар ажил эгелээр.

Ук бажыңнар найысылалдың эргижирээн чурттаар орансавадан хамаатыларны чаа бажыңнарже көжүрер тускай программаже кирген, чурттакчылары чаа бажыңнарны

алгаш, көжүп кире берген. Шак ындагы хосталы берген эрги бажыңнарны чогуур үе-шаанда бузуп, ук девискээрни аштап-арыглаар ужурулуг. Ооң бетинде изиг-соок суг, электри хандырылгазын үзөр.

Шак бо адресстерде турар эрги бажыңнарның ээлери июнь 16-га чедир хостаар ужурулуг, эрги эт-сеп, эдилелдери бар болза, дарый көжүрери чугула.

/ Кызыл хоорай чагырга-зының медээлери-биле.



Чайның башкы айында Тываның эң-не чараш булуңу – ыраккы Тожу кожуунче сургакчылаар аас-кежик меңээ таварышты. Тожу дептерге-ле, кижиниң сагыжына бир-ле дугаар ивилер, Азас хөл, алаң-тос чечээ каракка чуруттунуп келир болгай. Ынчангаш бир-ле дугаарында ивижилерниң турлаанга чедип, оларның амыдырал-чуртталгазын чоок көрүп билип алыр сорулгалыг үнүптүвүс.

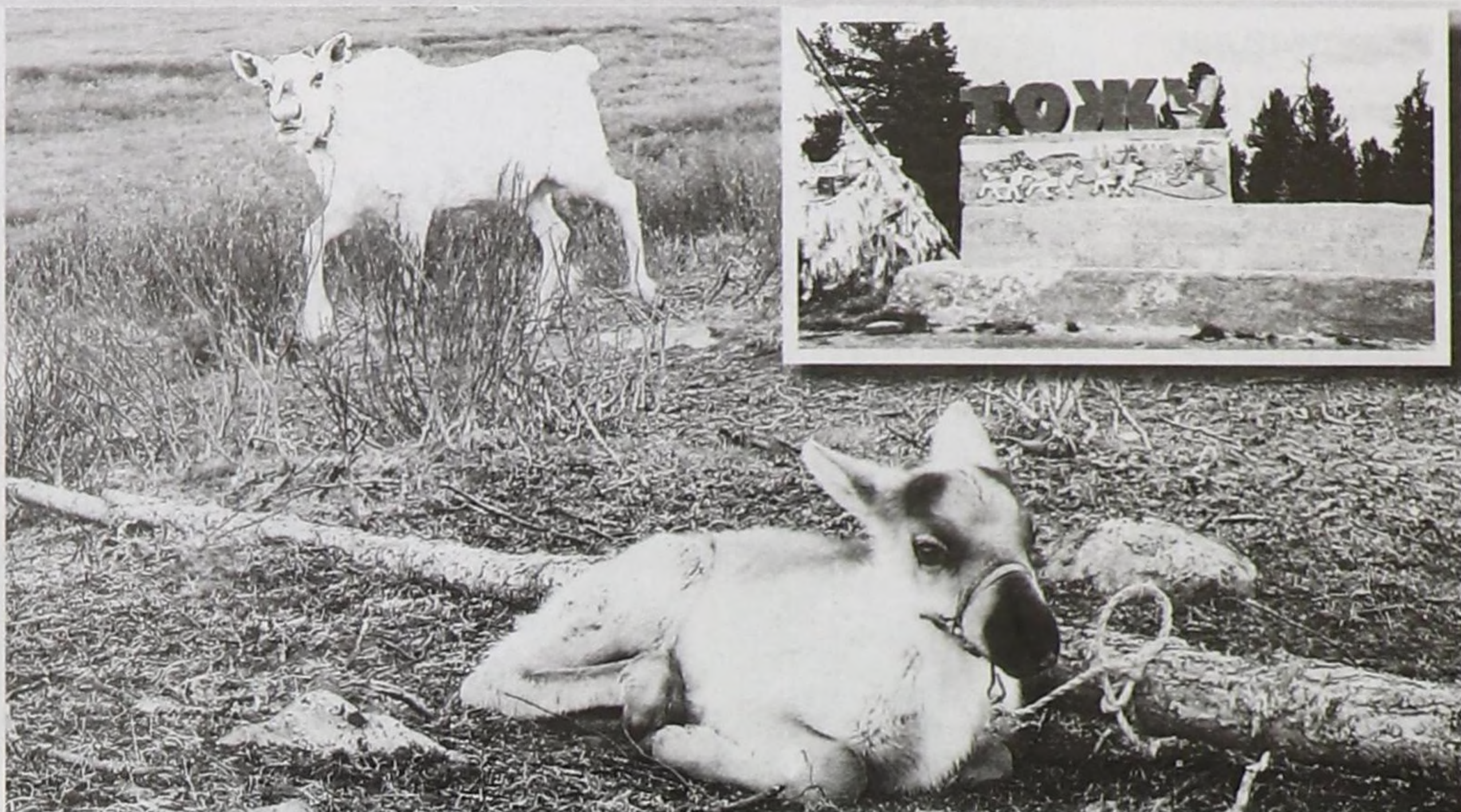
Баш бурунгаар дугурушканывыс езугаар Доора-Хемче баар орукка бисти ивижилерниң дузалакчызы Аида Даржап уткуп алды. Оруктан ийи километр хире черде ивижилер турлаанча чадаг кылаштажыптывыс. «Базарга – көк, эдерге – хек» дээни ышкаш, езулуг-ла көктүг-шыктыг, ногаан арга-эзимде кижиниң базар чер чок көк-көк чечектерден бүткен, чымчак чингистиг черге кылаштажып, ол оранны чарашсынып чорааш, турлагга келгенивисти безин билбейн бардывыс.

Ивижилерниң турлаа Улуг-Оо бажы деп черде турар. Борбак-оол Колдун аалында ийи улуг майгын бар, ырак эвесте одарда ивилери оъттаан, анайлары баглаашта болду. Эртенги сүт-саан ажылдары доозулган үеде четтивис.

АЙ-АЙЫ-БИЛЕ ТАЙГАДАН ҮНМЕЙН БААР...

Аалдың ээлери хоюг иви сүдү-биле хайындырган изиг

» Чаа төрүттүнген анайларның өң чүзүнү аңгы-аңгы – ак, бора, кызыл-хүрөң. Ивини адаары база тускай: кыс ивини – мынды дээр, аныяк кыс иви – мындыжак, чазап каан, мунар эр иви – чары, бир хар ажып турар эр ивини – дөңгүр, 2 хардан улуг эр ивини – дүктүг-мыйыс, бүдүрүкчү малды – эдер, чаш төлүн – анай, эрткен чылгы анайны таспаан дээр.



Ивиден өске ажыл-агый, амыдырал-даа билбес мен...

сүттүг шайы-биле бисти уткуп алдылар. Тыва Республиканың көдээ ажы-агыйының алдарлыг ажылдакчызы Борбак-оол Сюрюн-оолович өөнүң ишти Алдын-кыс Александровна-биле 20 ажыг чыл дургузунда иви мал кадарып чоруур салгал дамчаан ивижилер. Улуг-Оо бажында бо чазаанче март 28-те көжүп келгеннер, июнь айның ортан үезинде Ат-Чол деп черде чайлаанча көже бээр. Бо хүнде ивижилерниң турлаанда 100 баш бичии-ле четпес иви бар. Мал оолдаашкыны дооступ турар, чаңгыс-ла төрүүр мынды (кыс иви) арткан болду.

«Өгбелерим шупту ивижилер чораан, ынчангаш ивиден өске ажыл-агый, амыдырал-даа билбес мен» – деп, ивижи чугаазын эгелеп алды. Ооң чашкы, элээди үелери кырган-ачазының турлаанга эрткен. Шериг хүлээлгезин эрттирген соонда, «Май 1» совхозка чолаачылап эгелээ. Борбак-оол Сюрюн-ооловичиниң авазы Риша Допчутпановна Кол Тыва Республиканың көдээ

ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы аттың эдилекчизи. Иезинден дамчып келген иви малын «Өдүген» МУБ-ка ажылдап тургаш-ла хүлээп алган. Совет үелерде Тожуга 12 ферма база 5 муң ажыг иви мал турган. Ивиниң эдидин, кезин база бышкактарын дужаар үелер-даа турган. Эрткен чүс чылдың 90 чылдарында иви малды мөөңү-биле кырып турганын ивижи хому-дап чугаалады. Амгы үени-биле ивижиниң малының баш саны ортумак деңгелде деп болур.

– Бо кыш эки эртти, чазын 29 анай алдывыс. Ооң мурнунда Өдүгенге турлаглап турган бис. Эрткен чылдан тура бо Улуг-Оо бажында келдивис. Аргыжарына эптиг, орук чер, малга-даа таарымчалыг. Чайгы үеде тайгаже үне бээр бис. Өдүгенге ай-айлары-биле тайгадан үнмейн баар турду-вус. Бир кезек адыг, кокай-даа кезээлеп турган. Бир катап частыг эртен турлагже тайга ээзи-даа кээп турду. Ам бо чер ыржым, амыр-тайбың-дыр – деп, ивижи чугаалады.

Колдарның өг-бүлөзи 3 ажы-төлдүг, 6 уйнукут. Оолдары Ай-Херел биле Өнер-оол өг-бүлелерлиг Адыр-Бажы суурда амыдырал-чурттап турарлар. Чаңгыс кызы Сайлана Тыва-Ку-да туризм талазы-биле өөренип турар. Уйнуктары чайгы дыштанылгада кырганның чанынга дузалажып чайлаар. Ам бодунда чүгле үжү келген, ам-даа келирлер деп, кырган-авазы өөрүп чугаалады. Уйнуктары Аюна, Севил, Сержээн даң бажында кырган-авазына анайлар тутчуп, ивилер сагырынга дузалашкыш, хостуг үезинде майгында телевизор көрүп олурарлар.



/ Анатолий Бараан.

"АК ИВИ КӨВҮДЭЭРГЕ, МАЛ ЭВЭЭЖЭЭР..."

Ивижилерниң мал төрүүр чымыштыг үезинде төрел акызы Анатолий Бараан биле уг-базы Аида Даржап дузалажып чедип кээрлер. Анатолий Киинейович бүгү назынында, «Май 1» совхоз турда-ла, мал эмчизи болуп ажылдап келген. Ол Иркутскунуң көдээ ажыл-агый техникумунга фельдшер мергелди чедип алган. Иви малга, өске малдар ышкаш, Сибирь язвасына, бруцеллезка, кеш адааның шаашкаанга удур тарылганы албан чорудар деп хоочун чугаалады: «Сибирь язвасы айыылдыг, кижикке халдай берип болур. Иви, соок черниң малы болгаш, кандаашкынныг изиг чайларда дуогулары аары-ыр. Эмневес болза, аразында халдажы бээр».

Аида Даржапты Тожуда танывас кижини чок деп болур. Ол кожуунда хей-ниитижи, идепкейжи, ажылгыр-кежээ иелерниң бирээзи. Аида Сарыг-ооловна Тоора-Хем школазында күш-ажыл башкы-лавышаан, школа музейин удуртуп турар. Чайгы үеде дуңмаларына дузалажып келгени бо.

«Дуңмам, күдээм ивижилерниң езу-чаңчылдарын дыка сагыыр. Ак өңүг ивилерден көвүдөдир азыраңар, чараш

ышкажыл деп сүмелээримге, ак иви көвүдээрге, мал эвээжээр дээш ынавас болдулар. Дуңмаларым кады 30 чыл чурттааш, 2019 чылда Кызылга Өг-бүлө хүнүнде «Ынакшыл болгаш шынчы чорук» деп медальды-даа алдылар» – деп, дуңмаларына чоргаарланып чугаалады.

Иви малды дыка-ла чараш, чааш мал-дыр деп көрдүм. Даң бажында одарже үндүрүптөргө, дыка ыравайн оъттап чоруур. Анайларын кажалап-даа турбас, чудуктарга баглап каар. Чаа төрүттүнген анайларның өң чүзүнү аңгы-аңгы – ак, бора, кызыл-хүрөң. Ивини адаары база тускай: кыс ивини – мынды дээр, аныяк кыс иви – мындыжак, чазап каан, мунар эр иви – чары, бир хар ажып турар эр ивини – дөңгүр, 2 хардан улуг эр ивини – дүктүг-мыйыс, бүдүрүкчү малды – эдер, чаш төлүн – анай, эрткен чылгы анайны таспаан дээр.

Ивижилерге күрүне деткимчени удаа-дараа көргүзүп турар. Наадым байырлалдарында чедиишкинниң ажыл-ижи дээш улуг майгыннар, харга халдыр «Буран», рация-биле-даа шаңнадып турганнар. Чоокта чаа көвүрүг ажыдышкынында Колдарның өг-бүлөзинге хүн батареязы болгаш спутник антенназын тывыскан. Салгал дамчаан ивижилер мындыг шаңналдарга төлөптүг-даа.

Ивижилер дыка-ла биче сеткилдиг, бедүүн, экииргек улус болду. «Амыдыралыңарга чүү чедишпейн турарыл?» – деп айтырарымга, «Шуптузу чедер» – деп харыыладылар. Ылап-ла, мындыг чараш оранга бойдус-биле тудуш амыдырал-чурттаары дег аас-кежик кайда боор.

Алдынай АРАКЧАА.

Буян ООРЖАКТИҢ
болгаш авторнуң тырт-тырган чуруктары.



/ Севил биле Сержээн.

Маадырлар уттундурбаан

Өрт айыыл-хала-
вын өжүрүп турар үеде
амы-тынындан чарыл-
ган маадырлыг тыва өрт
өжүрүкчүлеринге турскаат-
кан езулал болуп эрткен.

“Арга-арыг өрттери-биле
демиселге амы-тынындан
чарылганнарға мөңгө алдар”
деп турскаалда албан-
хүлээлгезин күүседип тура,
амы-тынындан чарылган
парашютист, десантник өрт
өжүрүкчүлери болгаш хайгаа-
ракчы уждукчуларның атта-
рын сиилбип мөгөжиткен.

10 чыл бурунгаар июнь
6-да Бай-Тайга кожуунга
Кара-Хөл чоогунга бедик
черге тайга өртүн өжүрүп
турган үеде сес камгалакчы
өрт өжүрүкчүлери амы-ты-
нындан чарылган. Оларның
эң-не аныяа – 22, а эң-не улуу
36 харлыг турган.

Ол хүн хенертен хат ха-
дып, чаңныктыг чаъс-чайык
эгелээн турган, ынчангаш
арга-арыгның адаанга
хып турган от ыяштар
баштарынче дамчып бер-
ген. Авиасалбырның өрт
өжүрүкчүлери от-чалбырааш
дээрбээнге барганнар.

Тывага өрт өжүрер
буянныг үүлге амы-тынын
харамнанмаан өске маадыр-
ларны база утпаза чогуур.
2012 чылда Элегес арга-арыг
ажыл-агыинга эки турачы
өрт өжүрүкчүзү Борис Кара-
олович Оюн база от хала-
вы-биле дең эвес демиселге
амы-тынындан чарылган.
1996 чылда Бии-Хем ко-
жуунга өрт өжүрүп тургаш,
Туранның арга-арыг ажыл-
агыинның 7 лесниги база
мөчээн турган.

Сактыышкын езулалдың
киржикчилери өрт өжүрер
буянныг үүлге амы-тынын
харамнанмаан маадырларга
турскаадып, бир минутаның
ыржымын чарлаан.

“Бис оларны сактып,
шак ындыг болуушкуннар
катаптаттынмас кылдыр
ажылдаар ужуруг бис.
Өрт кижилерниң от-биле
оваарымча чок хамаарыл-
газындан өөскүп үнген, оң
түннелинде бистиң дайынчы-
ларывыс амы-тынындан ча-
рылган. Чонувустан от-биле
оваарымчалыг болурун ди-
леп тур бис” – деп, Тываның
арга-арыг ажыл-агыи бол-
гаш бойдус хүрээлел сайыды
Темир Сарыг-Хаа чугаалаан.

2012 чылдың июнь 6-да
өрт-халап-биле демиселге
амы-тынындан чарылган
маадырларның аттары:

Былев Николай Влади-
мирович,
Кечил-оол Владимир Вла-
димирович,
Кызыл-оол Херел Юрьевич,
Новиков Николай Нико-
лаевич,
Стремоусов Виктор Ев-
геньевич,
Федотов Сергей Сер-
геевич,
Хуурак Радион Юрьевич,
Шилин Андрей Олегович.
Бистиң корр.

ГУБЕРНАТОР ТӨЛЕВИЛЕЛИ



/ Сарыгларларның өг-бүлөзи.

Болчатылыг Бора-Тейде «Чаа сорук»

2020 чылда республика-
га «Чаа сорук» губернатор
төлевилели эгезин салган.
Амыдыралының оруундан
чандыр басып, чазыг кыл-
гаш, катап шын орук дилеп
чоруур, өг-бүлелиг, хөй ажы-
төлдүг хамаатыларга социал
деткимчени көргүзери-биле,
шак бо төлевилелди Тываның
Чазааның деңнелинге ажыл-
дап кылган.

Оон бээр Тываның аңгы-
аңгы булуңнарында
«Чаа сорук» төлевилелиниң
киржикчилери көвүдээн.
Ооң-биле чергелештир Ты-
вага малдың баш саны база
өзүп эгелээн. Дыка хөй аныяк
өг-бүлелер бут кырынга туруп,

амыдыралының оруун тыва
берген.

Сүт-Хөл кожууннуң Ак-
Даш суурунун девискээрин-
де Кызыл-Баары деп черде
Болчатылыг Бора-Тейде
Шолбан биле Чойгана Сарыг-

159

кыштагның 42-зи
«Аныяк өг-бүлөгө
кыштаг», 8-и «Чаа
сорук» губернатор
төлевилелдериниң
кыштаглары.

ларларның аалынга аалдап
четтивис. Олар дөрт оолдун,
бир кыстың ада-иези. Дун
кызы Моол чуртунда дашты-
кы дылдар университетинде
өөренип турар. Оолдары
школачылар.

Сарыгларларның өг-бүлө-
зи эрткен 2021 чылда 200
шээр малды хүлээнип алгаш,
кышты хүр-менди ашканын
200 баштан 200 анай-хураган-
ны алганы херечилеп турар.
Малчыннарның чымыштыг
ижинге школачы оолдары
улуг дуза апарган. Часкы үеде
өшкү, чай эгезинде хөй кыр-
гылдазын-даа оолдары-биле
эмеглежип тургаш, адактал-
дырып алганнар.

«Кандыг-даа малды шын

малдаар болза, өзер боор
чүве бо. Кижитутпас деп
мал черле турбас. Езулуг
кадарчы кижитандыг-даа
малдың эвин тып, малдап
чоруй баар. Ишти-хөңнүндөн
малынга ынак, кызымак
кижиниң малы өзер деп
санаар мен. Уйгу-чыдын чок,
мал соондан халаажыравайын
кылаштар болза, ынчан
мал өзер. Күрүнеде ажыл-
дап турар ажылдакчы кижит
болза, улуг-хүн, чартык-хүн
дээш дыштанып ап болур, а
малчын кижиниң ижин билир
бис. Ол кончуг чымыштыг
ажыл» – деп, Шолбан Сарыг-
лар хөөредиле.

Шолбан миннип кээрге-ле,
ада-иези бода мал азырап

Хайгаарал чок малга кажаны туткан

Бии-Хем кожууннуң Туран хоо-
райда ээлерииниң хайгааралы чок
чораан мал-маганга тускай кажаны
туткан. Ээзи азы кадарчызы чок
чораан азы орук шимчээшкенинге
шаптык каткан азырал дириг амы-
таннарны чаа туттунган кажага түр
үениң дургузунда тудар.

Кожууннуң чагырга чериниң ме-
деглээни-биле алырга, суур иштиниң
санитарлыг байдалын экижидери, орук
озал-ондаан болдурбазы, ниити корум-
чурумну тудары, мал ээлерииниң азы
кадарчының харыскалгын улгатты-
лары – хемчегниң кол сорулгазы.

Малының тускай им-демдээн
кылдырып албаан хамаатыларга
сагындырыг бээр. Оон соонда тор-
гаал онаар дугайында чагырга чери
дыңнаткан. Торгаалды дараазында
бөлүктөргө чарган: бөдүүн чонга
500-тен 1000 рубльга чедир, эрге-
чагырга ээлээрне – 1000 – 2000
рубльга, юридиктиг албан-черлерин-
ге 3000 – 5000 рубль чедир торгаал-
ды төлээр ужура таваржырын
сагындырган.

Бии-Хем кожууннуң чагырга
чериниң медээлери-биле.
Чуруктуу интернет четкизинден
алган.



» «Кандыг-даа малды шын малдаар болза, өзер боор. Кижитутпас деп мал черле турбас. Езулуг малчын кижикандыг-даа малдың эвин тып, малдап чоруй баар. Ишти-хөңнүнден малынга ынак, кызымак кижиниң малы өзер деп санаар мен. Уйгучыдын чок, мал сондан халаажыравайн кылаштаар болза, ынчан мал мал болуп өзер.

чораан. Мал аразынга өскен деп болур. Ак-Даш суурнуң девискээринде Кызыл баары деп черге мал азыраар дээш, чериниң документизин кылдырып турда, тус черге ат херек апаарга, Болчатылыг Бора-Тей деп кыштааның адын Шолбан адап алган. «Бо тейниң кырынча үнүп кээрге, болаа чоок-кавының девискээри адышта дег кылдыр көстүп кээр боорга, бодумнуң ынчаар адай бергеним ол-дур ийин. Кады-кожаларывыс база бо черни Шолбан ынчаар

адаан деп билер апарган. Боттары база Болчатылыг Бора-Тей деп адаар апарганнар» – деп, Шолбан чугаалады.

«Чаа сорук» төлевилелге киришпейн тургаш-ла, бо черге чылгы болгаш бода малын, хоюн оларның өг-бүлөзү тудуп турган. Ук черге аныяк өг-бүлө ниитизи-биле алды дугаар чыл кыштааны бо. Оолдарлыг кижикандыг-даа малды азыраар хүлээлгелиг. Чүге дээрге эр кижиниң сүлдөзү чылгы малда деп Шолбан санап чоруур. Оолдарының хей-аъды бедик чорзун деп адазының сеткили ол. Адашкыларның азырааны чылгызының аразында чүгүрүктөр база бар. Кожуун болгаш республика чергелиг улуг чарыштарга чаңгыс эвес удаа эртип, байзаже киир халып чоруур малдарның ээзи.

КЫШТАГГА СУГ АЙТЫРЫ БИРГИ ЧЕРДЕ ...

Каяа-даа суг айтыры бирги черде болгай. Суг чок болза, амыдырал турбас. Мал-даа деңгивес. Болчатылыг Бора-Тейге кыштагны тудуп-даа алгаш, эге дээрзине кудук чок, хем кыдыындан суглап турганнар. Чоокта чаа кудук кактырып алганы – өг-бүлөгө улуг байырлал болган. Барык 87 метрни чер иштинче киир кактырыптарга, суг үнүп келгенин, суг оруу черде та-варжы берген болгаш, сугнуң үнери кончуг эки, үзүктел чок болуп турарын Шолбан



өөрүшкү-биле хөөреді.

Хем унунче кире бээрге, тараалаң черлер болгаш, часкаар мал одары кызагдап келир. Хемчик унунда шөлчө малды үндүрерге, суггачыларның чалын, кулаан үзе баскаш туруп бээр. Ынчангаш кады кожалары-биле чаргы-чаалы кылбас дээш, кыштаанга ол хевээр чазааш, дорт Хөлчүктүг бажынче чайлаглап үнө бээр деп малчыннар планнап турар болду.

ОРАН-САВАЗЫ ТУСКАЙ

«Аныяк өг-бүлөгө кыштаг» болгаш «Чаа сорук» төлевилелдериниң киржикчилериниң чурттаар оран-савазы колдуу чаңгыс аай. А Шолбан ажы-төлүңгө арттырып бээр кыштаан кылганнай, тускай болгаш

шынарлыг кылдыр кылыр деп шийтпирлээш, Ак-Даш сумузунда «Эзирлерниң уязы» деп хүреш залының хевир-биле дөмөйлөштүр тудуп алган. «Эзирлерниң уязы» боду кылчып, караа-биле көрүп алганын ол чугаалады. Аныяк малчын Шолбанның кылып алган бажыңы, шынап-ла, тускай, дөрт ханалыг дөрбелчин эвес, а төгөриктей кылган. Чараш оран-савазынче кирип, изиг сүттүг шайын, дүлгөн эъдин-даа чидивис. Кидис өгдө дег, бажыңның ортузунда печка тудуп каан. Долгандыр соңгаларлыг болганындан бажың ишти аажок чырык болду.

Сүт-Хөлде ниитизи-биле 120 муң шээр малдың 75 муң – төрүүр хой. Бо чылын 80–82 хуу чедир чаш малды камгалап алган.

«Аныяк өг-бүлөгө – кыштаг» төлевилелде эки көргүзүлгөргө өг-бүлөлөргө кудукту болгаш хүн энергия-зы-биле ажылдаар электри хандырылганың айты-рынын кожуун чагыргазы шийтпирлежи берип турган. «Чаа сорук» төлевилелиниң киржикчилери хууда улус кылдыр санаттынар. Ынчангаш олар ук айтырыгларны боттары шийтпирлээр уjurлуг. Ийи чыл болгаш малын хүлээдипкеш, арат

Барык

87

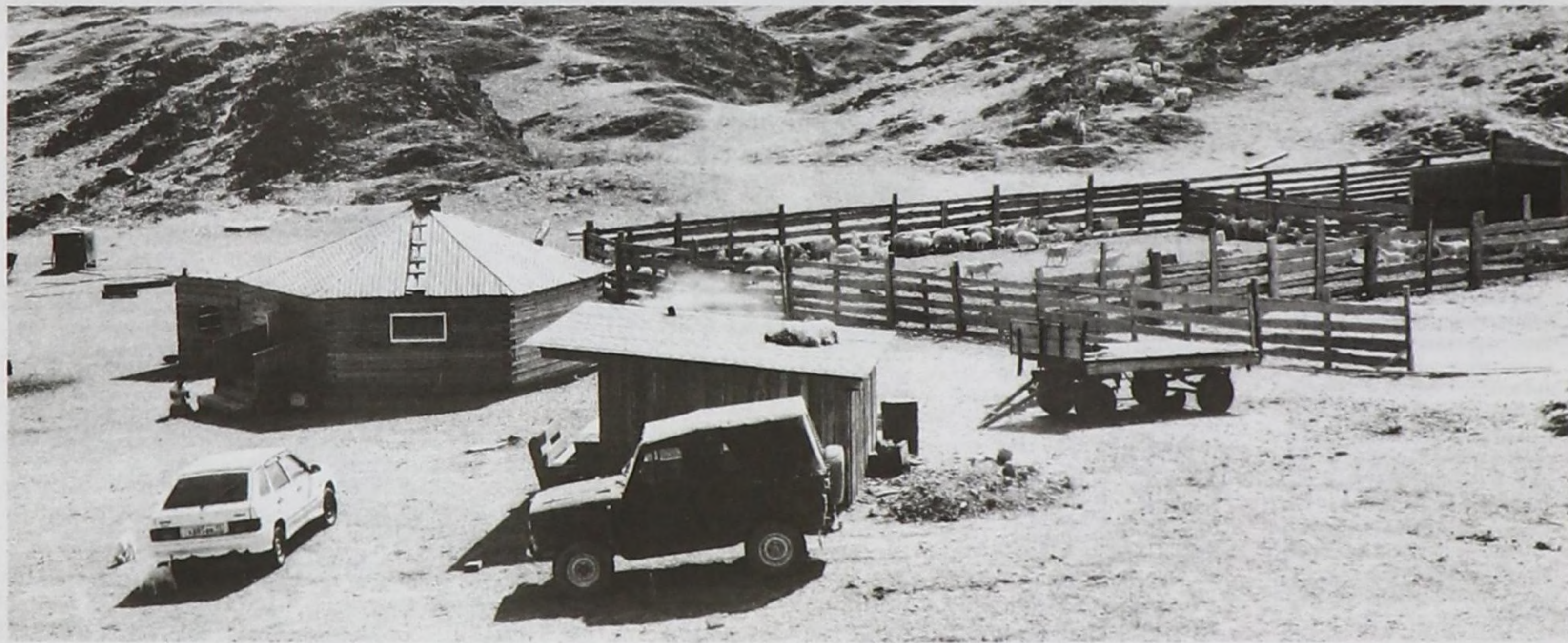
метрни чер иштинче
киир кактырыптарга,
суг үнүп келген

ажыл-агыыйнга тургустунуп алырга, ынчан күрүнеден ук айтырыгларга деткимчени ап болур.

Сүт-Хөлдүң девискээринде 159 кыштагның 42-зи «Аныяк өг-бүлөгө – кыштаг», 8-и «Чаа сорук» губернатор төлевилелиниң кыштаглары болуп турар. Амгы үеде 100 ажыг муң шээр мал, 6 муң ажыг чылгы болгаш 80 ажыг сарлыктарны азырап өстүрүп чоруур малчыннар Чечек-тиг, Хөлчүктүг, Устүү-Ишкин тайгаларынче чайлаглап үнүп турар.

/ Айдың ондар.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырт-тырган чуруктары.



Тайга черим чараш малы

Июнь 9-та Мөңгүн-Тайга кожуунуң Кызыл-Хая суурга Сарлык байырлалынга тураскааткан «Тайга черим чараш малы» деп эртем-практиктиг конференция болур. Ону Мөңгүн-Тайга кожуунуң төп библиотекасы база ТР-ниң Библиотека ассоциациясы организаптап эрттирер. Бо хемчеглерни эрткен чылын Тываның Баштыңының грантызын ойнап алган «Тывавыстың чоргааралы – сарлык малым» төлевилелди

боттандырып сорулга-биле эрттирер.

Конференцияга Эрзин, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга кожууннарда база Кызыл, Ак-Довурак хоорайлардан илеткекчилер киржир. Аңаа «Сарлыктың тывылган төөгүзү», «Сарлыкты азыраарының дүрүмнери», «Сарлыктарның янзы-бүрү хевирлери», «Сарлык мал ажылының төөгүзү», «Тываның улусчу мастерлериниң чогаалдарында сарлык» дээш өске-

даа темаларга илеткелдерни кылыр. Ол ышкаш чогаалчылар, композиторлар, профессионал чурукчулар, хореографтар, фотографтар аразында мөөрейлерни, школачыларга сарлык мал азы сарлыкчылар дугайында чогаал бижиир мөөрейни организаптаар.

Байырлал үезинде сарлык чарыжы база болур, ол ышкаш өглер хоорайы, сүттен-эъттен аъш-чем кылырынга, суй белектер кылырынга мастер-класстарны база эрттирер.

Ук төлевилелдин сорулгазы – кадыг-дошкун

агаар-бойдустуг черде сарлыктар өстүрүп чоруур мөңгүн-тайгажыларның амыдырал-чуртталганын таныштырары.

Тывада сарлыктар Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр база Эрзин кожууннарда өзүп турар. Сарлык бедик, чедери берге черлерде амыдырап турар. Мөңгүн-Тайга кожуунда хөй эвес сарлыкты өстүрүп

турар. Сарлыкты Мөңгүн-Тайга кожуунуң сүлдө демдээнде сиилбээн.

/ Бистиң корр.



ОРАН-САВА АЙТЫРЫ

Суг-Аксынга чаа школа туттунар бе?

БАШТАЙГЫ ШКОЛАЛАР

Тывага эң-не баштайгы школа амгы Бии-Хем кожуунунуң Туранга 1908 чылда ажыттынган. А ооң мурнунда чылдарда чон ортузунда бижик-билиг чок чорукту узуткаары-биле, 1934–1939 чылдарда «Чайлаг школаларын» эгелээн турганын төөгүден билер бис. Тыва чонувус шаг-шаандан тура-ла көшкүн амыдыралдыг чораан болгаш, турум черге школа ажыдып, уруглар өөредир канчап-даа болдунмас турган. Ынчангаш «Чайлаг школаларын» чогаадып тургусканы ол. Өөредилге чылы амгы үеде дег, сентябрь 1-ден эвес, а июнь 1-ден эгелээш, август 15-те доостур турган. Ниитиизи-биле уруг өөредилге программасынга 300 шак азы неделяда 30 кичээлди эртер. 1939 чылда Тывага чайгы школалар саны көвүдөп эгелээн. Республиканың аңгы-аңгы булуңнарынга 42 чайлаг школалары ажыттынган. Ол 42 школаның аразында Сүт-Хөл кожуунунуң Суг-Аксы ортумак школазы база кирип турар. Ынчап кээрге Суг-Аксы ортумак школазы 1940 чылда тургустунган болуп турары ол. Оон бээр 82 чыл шуужуп эрткен.

1990 чылдарның кадыг-берге үелеринде Суг-Аксы ортумак школазының ыяш оран-савазы өрттенген турган. Ооң соонда туттунган даш школа бо хүннерге чедир чонга ачы-буянын чедирип турары бо. Кожуун төвү чер болгаш, чылдан чылче уруглар саны 20-леп, 30-неп немешсе-немешсе, бо хүннерде 100 ажыг уруг өөренип олуттуг школада 668 уруг өөренип турар байдал тургустунган.

Ук школаны дооскан алдар-аттыг чогаалчылар, ыраажылар, артистер, мөгелер, эртемденнер дээш кымнарны чок дээр. Оларның бирээзи биология эртемнериниң доктору Сергей Ондар 2022 чылдың май айда «Сөөлгү коңга» байырлалында төрзүн чериниң школазынга аалдап четкен. Школаның доозукчулары оолдар, кыстарга Сергей Октябревич Ондар байыр чедирип, амыдыралдыг белен эвес оруктарынга туруштуг болурун чагаан. Школаның амгы үеде байдалын кожуун даргазы Алдай-Мерген Ховалыг, кожуунуң өөредилге эргелелиниң даргазы Тимур Жуков, Суг-Аксы ортумак школазының директору Тамир Сарыглар-биле чугаалашкан. Чедер-четпестерин, кандыг айтырыглар оларны дүвүредип турарын демдеглээннер.

СҮТ-ХӨЛДЕ ШКОЛАЛАР АЙТЫРЫ

Кожуунда ниитизи-биле 1554 өөреникчи бар. 11-ги классты 58, 9-ку классты 127 уруг доозуп турар.

Ишкин, Алдан-Маадыр, Суг-Аксы суурларга школалар тудары хөй чылдар дургузунда шиитпирлеттинмейн келген айтырыгларга хамааржыр. Ишкин суурда ортумак школаның капиталдыг септелгезин Тываның Чазаның деткимчези-биле чорудуп эгелээн. 2022 чылда школаларның капиталдыг септелгези федералдыг программаже кирген 26 тыва школаларның санынче Алдан-Маадыр ортумак школазының кире бергени – улуг чедиш-кин. Ук школаларда септелге ажылдары кидин түлүк чоруп эгелээн. Алдан-Маадыр школазында бо хүннерде иштики ажылдар чоруп турар – септелге адалталган.

Кожуун төвүнде школа айтырыы чидиг хевээр арткан. Суг-Аксы ортумак школазында чылдың-на 20–30 уруг немежип турар. Ынчангаш ук школага чаа оран-сава тудары кожуун чергелиг улуг айтырыгларның бирээзи дээрзин Сүт-Хөл кожуунуң өөредилге эргелелиниң даргазы Тимур Жуков демдегледи. Кожуун чону ам-даа өзүп-көвүдээр чугаажок, ынчангаш 816 олуттуг чаа школа



/ Кожуунуң өөредилге эргелелиниң даргазы Тимур Жуков.

тудуу чугула херек. Бар-ла арга-хоргаларны ажыглап тургаш, чаа школалар тудар федералдыг программаже кирер ажыл чоруп эгелээн. Школаның төлөвилел-смета документилерин ажылдап кылырынга 7 млн хире акша негеттинер. Кожуунуң чурттакчы чону Тыва Чазактың, Өөредилге яамызының бо айтырыгга оларны деткиир дээрзинге бүзүрөп турарлар.



Суг-Аксы ортумак школазының директору Тамир Сарыглар:

– Эге класстар шаанда интернат турган черде өөренип турар. Ооң өрээлдери бичии-бичии. Үе аайы-биле өөредилге черинге негелделер аажок өскерлип, шыңгырап келген болгай. Ынчангаш бо хүнде хажыдып турар чүүлдеривис-ле хөй апарган. Росхереглелхайгаарал черинден база ол дээш торгаалдарны, сагынды-

рыгларны ап-ла турар-дыр бис. Бо школада 16 класс комплектизи бар. Эге школа-выс азы ынчангы интернат тудуу 1945 чылда туттунган. Ында 306 уруг өөренип турар. Росхереглелхайгааралдык негелдези-биле 1 уругга 2,5 квадрат метр черге өөренип ужурулг. Бистиң бо класстарывыска, шыны-биле алыр болза, 9 уруг өөренип ужурулг, а бисте бир класста 22 уруг өөренип орат. Өөредилге яамызы-даа, кожуунуң өөредилге эргелели-даа бистиң байдалывысты эки билер, бо угланышкыга ажыл чоруттунуп, эки түңнелдиг кылдыр шиитпирлеттине бээринге идегеп турар бис.

Росхереглелхайгааралдык негелдези-биле 1 уругга 2,5 квадрат метр черге өөренип ужурулг. Бистиң бо класстарывыска, шыны-биле алыр болза, 9 уруг өөренип ужурулг, а бисте бир класста 22 уруг өөренип орат.

Суг-Аксы ортумак школазының директорунуң өөредилге талазы-биле ора-лакчызы Чочагай Күжүгет: – Халдавырлыг аарыг ковид-19 үезинде өөреникчилер аразында ырааның негелдезин сагыыры канчап-даа болдунмастыр. Уруглар бичии өрээл иштинге агаар чогуна изиргенгеш, чанагаш үне халчып база кааптар. Оон аарыыр. Чапсар үезинде уругларның ойнааның негелдээр база чок. Коридорга ийи шыырак башкы каржып эртери болдунмас деп болур. Алыс черле школа кылдыр туттунмаан турган оран-сава болгаш, ындыг болбайн аан. Сүт-Хөл кожуунуң чагырга даргазы Алдай-Мерген Ховалыг:

Кожуун төвү чер болгаш, чылдан чылче уруглар саны 20-леп, 30-неп немешсе-немешсе, бо хүннерде 100 ажыг уруг өөренип олуттуг школада 668 уруг өөренип турар байдал тургустунган.



– Кожуунушта өөредилге черлериниң айтырыы дыка чидиг. 3 ээлчегге өөренип байдалга чедип турган бис. Айтырыг чылдан чылче шиитпирлеттинмейн чоруп-ла орган. Бо кышты өттүр Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның кичээнгей салганы-биле Ишкин школазынга дөрт миллион акшага капиталдыг септелге чорударының айтырыы шиитпирлеттингенге өөрүп турар бис. Шак бо ажылга республиканың тудуг болгаш көдээ ажыл-агый сайыттарының деткимчези улуг болган. Амгы үеде кожуун төвү Суг-Аксы суурга улуг школа тударының айтырыы-биле «сегиржип» алган ажылдап тур бис.

Бо чанывыста турар октаттынган тудугну 1988 чылда апрель 12-де оңгарын бир дугаар казып, таваан салып кылып эгелээш, ол чайын ханазын кылыпкан соонда, тудуг ара кагдынган. Бо хүнде ук тудугну ажыгдалче кириер барымдаазы чок – 30 ажыг чыл дургузунда турупкан тудугну канчап ажыгдалче кириер боор. Ону бузар, бо девискээрни арыглаар апаар. Ол безин хөлчөк аар өртектиг ажыл болур. Ынчалза-даа республикавыс удуртулгазының бисти бо удаада база деткиринге бүзүрөп турар бис.

/ Айдың ОНДАР.
Буян ООРЖАКТЫҢ
тырттырган чуруктары.

Тываның доозукчуларынга 120 тускай олуттарны аңгылаан

Тываның Кадык камгалал яамызы Сибирь федералдыг округтуң медицина дээди өөредилге черлеринче тускай сорулгалыг олуттарже документилерни июньнуң 20-ден тура хүлээп эгелээр. Чаңгыс аай күрүне шылгалдаларының (ЕГЭ) түңнелдери-биле химияда, биологияда база орус дылда 39–40 баллдан өрү көргүзүлгү доозукчулар-биле тускай сорулгалыг олутка өөренип керээлери чарар. Новосибирскиниң күрүнениң медицина университети эң-не бедик баллдарны – химия биле биологияга 50-ден куду эвес көргүзүгүнү негээн.

Бо чылын Сибирьниң эмчи дээди өөредилге черлери Тываның доозукчу-

ларынга шупту 120 олутту берген. «Эмнээшкын херээ» деп мергежилче Алтайның

күрүнениң медицина университети – 33, Кемеровонуң – 10, Новосибирскиниң – 2, Сибирьниң күрүнениң эмчи институту – 45 тускай олутту аңгылап берген. «Педиатрия» деп мергежилче Кемеровонуң эмчи институту – 10, Сибирьниң күрүнениң эмчи институту 30 олутту тускайлаан.

Абитуриентилер шилилдеже дараазында чүүлдерни дужаар:

- хол-биле бижээн билдириишкин (майык езугаар);
- бодун шынзыткан документиниң хоолгазы

(паспорттун 1-ги база кири бижилге арыннары);

- аттестаттың азы ортумак тускай өөредилге черин дооскан дипломунуң хоолгазы.

Республиканың хүлээп алышкын комиссиязы документилерни дараазында адреске хүлээр: Кызыл хоорай, Салчак Тока кудумчузу, б. 14.

Тускай угланышкын-биле өөренип керээниң өзек пунктузу – өөредилге программанын шингээдип дооскан соонда, үш азы оон хөй чыл иштинде тодарай эмнелге организациязынга ажылдаары албан дээрзин билзе чогуур. Бир эвес доозукчу

кижи бодунга алган хүлээлгезин күүсетпес болза, хамаатының өөредилгезинче федералдыг бюджеттен угландырган чарыгдалдарны торгаал кылдыр эгидер. Бир эвес тускай сорулгалыг өөредилге керээзин чарган студент өөредилгезин дооспайн барза, ону өөредиринче чарыгдан түң хире акша-хөреңгини эгидер ужурулг.

Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының Билиг-мергежил бедидер төвүнүң 8(394-22)24039 дугаарлыг телефонунче долгааш, айтырыгларга тайылбырны ап болур.

Бистиң корр.



Рентген-лаборантының өөрүшкүзү

Өвүрнүң төп кожуун эмнелгезинде чаа рентген-аппарат немешкен. Заводтан үндүргөндөн бээр чаа-ла ай ажып турар "Ренекс" дээр Россияга бүдүргөн эмчиниң бо дериг-херекселин кожууннун рентген-лаборанты Айдың Сүге-Маадырович Ооржактың ажылдаар өрээлинде бо хүннерде эптеп-салыр ажылдар эгелей берген.

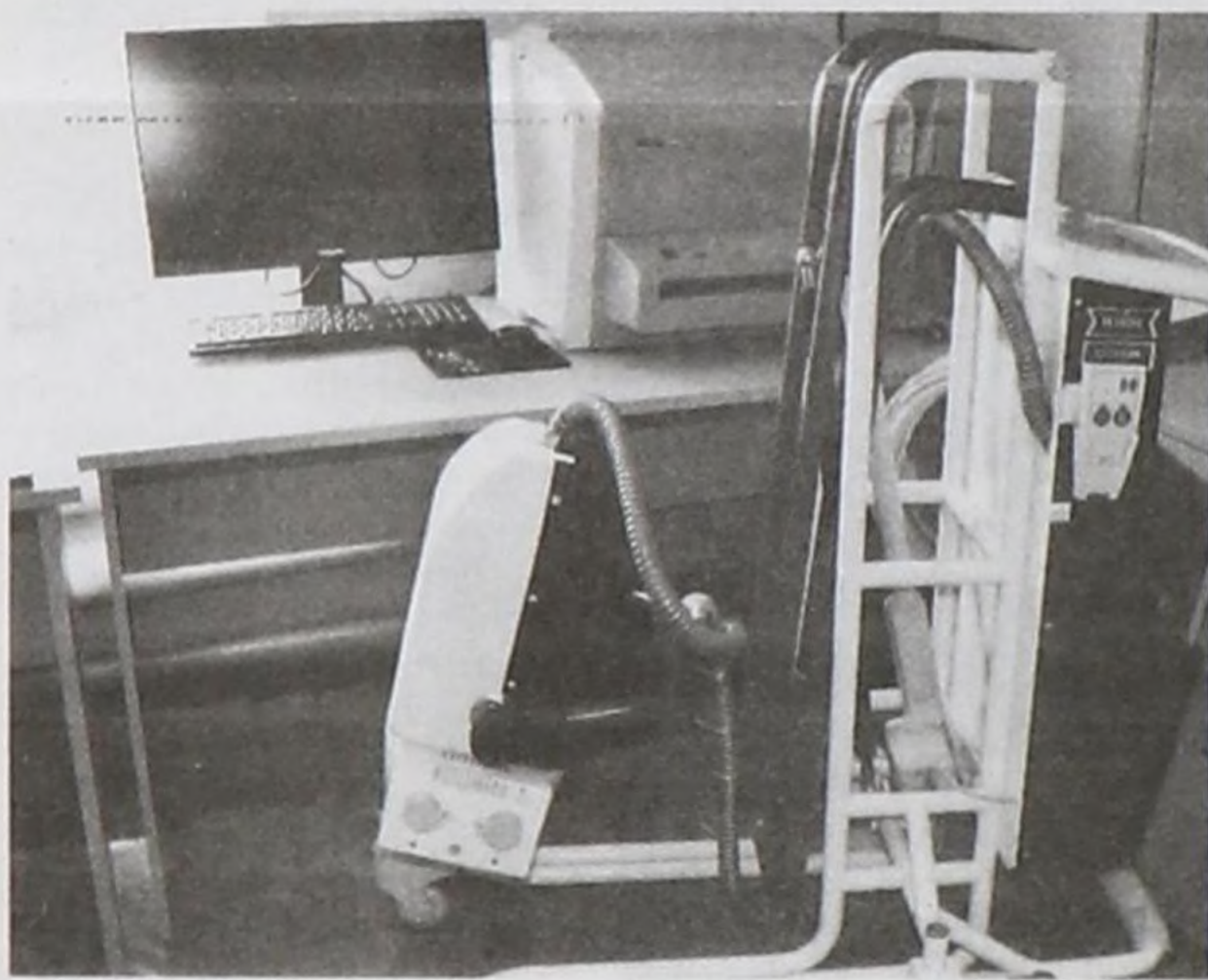
Чаа үеге дүүштүр кылган рентген-аппараттын ажылдаар шынарларын тайылбырлавышаан, бо дериг-херекселди эптеп бээри-биле ук фирманың инженери чедип келген, ажылдап турар. Чаа рентген-аппарат "Кадыкшыл" национал телевилел таварыштыр садып алдыңган. Эмчиниң бо дериг-херексели аарыг улусту шинчиринге кончуг эптиг болуп турар. Шак-ла ыңдыг рентген-аппараттарны Барыын-Хемчиктин, Чеди-Хөлдүн болгаш Тес-Хемнин төп кожуун эмнелгелеринде база тургускан.

Ол ышкаш Өвүр кожуунда 2007 чылда салган көжүп чоруур флюорография аппараты ам-даа эки байдалда ажылдап турар. Аңаа немей бо чылын база бир чаа "КАРС" деп кабина чок ажылдаар, амгы үениң чурагайлыг дериг-херекселдеринге хамааржыр ФГ-аппаратты ында ай бурунгаар салган.

Рентген-лаборант эмчи Айдың Ооржакка чаа дериг-херексел-биле ажылдаары улуг өөрүшкү болган. Ол Солчурнун ортумак школазын дооскан соонда, Кызылдың эмчи колледжинче өөренип киргеш, чедишкенин дооскаш, төрөзүн кожуунга ажылдап чедип келген. Рентген-лаборант кылдыр ажылдаары аңаа солун болгаш чонга шынап-ла ажыктыг ажылды кылыр дээн сорулгазы боттанып турары ону өөртүп турар. Ол ышкаш чаа үениң негелделеринге дүүштүр кылган эмчиниң бо дериг-херекселдери эптиг, ол аппараттарга тырттырган чуруктар тода, эмчи кижиге аарыг улустун кемдээшкенин

тода билип алырынга кончуг дузалыг болуп турарын эмчи демдеглээн.

Кожууннун аарыг улузунун бо рентген-аппараттарга шинчиткенин дугайында медээни, чуруктарны чурагайлыг медээ чыындызынче база кирип бижип турар. Аарыг кижилер республиканың өске эмнелгелеринге келгеш, катап рентген эртип турбас, ол чурагайлыг медээ чыындызындан эмчилер аарыг кижиниң дугайында чугула херек чүүлдерни көрүп ап болур аргалыг. Өвүрнүң төп кожуун эмнелгезиниң улуг эмчизи Май-оол Сат аныяк рентген-лаборантының ажылдаар кабинетинге чоокку үеде септелгени чорударын аазаан.



байырлыг ажыдышкыны болган.

Суурнун чурттакчыларынга ам-на шынарлыг эмчи шинчилгезин эртип алыр арга тургустунган.

/ Медээлерни болгаш чуруктарны ТР-ниң Кадык камгалап яамызының сайтызындан алган.



ФАП-тар немежип турар

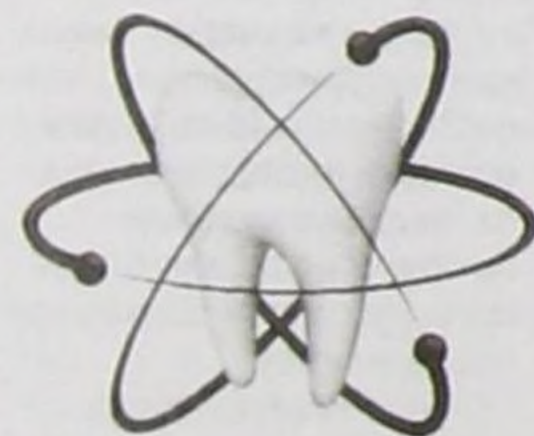
Июнь 4-те Чөөн-Хемчик кожууннун хары угда ийи сууру Хөндөргей биле Чыргакыга чаа ФАП-тарның



ХУУДА БОДАЛ

Диш эмнедир дээш Абаканче

Төшке дижим "садып-тым" деп чоруур улусту бо-ла дыңнааш, канчап ыңдыг белең диш турлу бээр турган чор деп элдесинер турдум. А кажан бодум төш хемдип олургаш, дижим турлу бергенин безин эскербейн баргаш, билген мен. Аараанын безин кижилер баар чүве чораан...



омактыг улус чугаалажы берген. Оларның ыткыр чугаазындан таныырым диш эмнелгезинде оочурда биждип алган, хүлээр шагын манап олурарын билдим. Ол аразында "Тывадан диш кылдырып келген улустан бо эмчилер хей акша негээрге, олар тоовас-даа, чүс-чүс муңнарны октап-каш, диштерин кылдырып ап турар. Хөөкүйлер кайы хире мегеледип турарын билбейн турар" – деп бо ийин. Шынап-ла, бодумнун байдалымны эскерип турарымга, чаңгыс дишке хары угда кылыр эмнээшкенин, үш чарып каарга, ыңдыг-ла чүве ыйнаан дээш, дөрт хонгаш-ла барып, үш удаа аңгы-аңгы өртеп төлөөн болдум. Ийе, барган санымда-ла өртээ аартап кел-ле чыткан. А ол эмнеп турар диште огулуг өскерлишкен чок, каш удаа чонуп турда, харын-даа чугаалааш, чарты буступ калган. Ам шыңгы чугаа кылып, чүге артык акша төлөдип турарын дөрт айтырымга, эмнээшкенин эртер чадалары черле ыңдыг болур дээш алдырбадылар...

Төнчүзүнде, ол клиниканың эмчилериниң кажар арга-биле улус мөлчүп турарын билип кааш, дижим чедир эмнептейн, олчаан ынаар барбайн бардым. Душ бооп, бир эжимге таваржы бээримге, Кызылда дыка шыырак диш эмчилери ажылдап эгелзэн, имплантацияны-даа кыла берген, өртээ база өршээлдиг, шынары шуут тулган деп чугаалады. Айтып берген клиниказынга четкеш, бодумнун каш удаа Абаканнаан чегенчиг төөгүм чажырбайн чугаалап бердим... Аныяк эр эмчи кичээнгеилг дыңнааш, диштерни хынап көргөш, эмнээшкенин уламчылаан соонда, Абаканда эмчилериниң айтып турган өртээндөн ийи катап чийк өртекке дижим кончуг эки эмнеп берди. Ынчан Тывамның эмчилеринге чоргаарланып турдум.

Чер-чуртувустун аныяк специалистерин деткип, боттун өдээнге эмнедип, бодувустун эмчилеринге орулганы кирип тураалыңар, мен ышкаш частырыг кылбаңар деп диш эмнедир дээн улуска чугаалаксаан ийик мен. Солун чүве, ам Абакандан улус Тываже кээп диштерин эмнедип турар апарган деп дидир-дидир дыңнадым.

/ К. МОНГУШ.

Шак ыңчаар дижим курзуйган соонда, ону эмнедип, диш кылдыры-биле, шыланчыг ийи чыл дургузунда ында-мында диш эмнелгелери кезип, Абакан – Кызыл аразында аай-дедир каш-даа чоруп кааптым. Ынчан көргөн-билгенимни, частырымны улус катаптавазын дээш мону биждим.

Эгезинде Кызылга эмчилеп эгелзэн мен. Хууда диш эмнелгезинге чеде бээримге, 3 муң рубль-биле турулган дижим орнунга бир диш кылып берген. Баштайгы дээрзинде дыка эки болган. Оон чоорту ол дижим божоп эгелзээ, алды ай четпейн чыда-ла, уштунуп калган. Магадылал берген хуусаазы 1 чыл болганда, катап кылдырып алыр-дыр дээш чеде бээримге, ол эмнелге коронавируска сылдааш, ажылдабайн барган болган.

Ынчаар-ла элзэн айлар эрткен. Ол айлар дургузунда коронавируска халдавырлыг аарыгга удур санитарлыг негелделер шыңгы турда, арынга маска кедер чурум курзук дишти чажырып алырынга кончуг эптиг турду. А кажан санитарлыг чурумну суларадыпканда, дагын база диш дугайында айтырыг мени дүвүредип-ле эгелзэн. Улустан айтырымга, Абаканда "Хоптак" деп (адын билдингир чылдагаан-биле өскерттим) хууда диш эмнелгезинде диштерни дыка эки кылып турар деп чугаалаар болган. Ону херекке ап, ол эмнелгениң интернетте сайтызынче киргеш, көөрүмге, макталдыг медээлер-ле хей. Ында эмнээшкенин чаа технологиялар-биле кылып турар, диштерни рентгенге 3D хевирге безин тырттырып турар болганы, шилилге кылырынга чылдагаан болган.

Абаканга чеде бээримге, Тывадан диш эмнедип хей кижилер кээп турар деп эмчилер дораан чугаалады. Баштай барган хүнүмде консультация, оон рентген дээш төлеткен өртектери көңүс анаа болган. Оон диштерни чаңгыстап эмнеп кирипкен... Беш удаа Кызыл – Абакан аразында диш келдим. Ол аразында 3 муң, 6 муң, 9 муң, 15 муң рубль дээш, барган санымда-ла, төлевири улам көвүдөп-ле олурган.

Бир катап ол эмнелгениң чанында кафеге чөмнөнип олурумда, артымда ийи орус

“Көдээ суурнуң башкызы” программаже 18 башкы кордап турар

Көдээ черлерже ажилдап чоруур күзепдиг башкылар июнь 15-ке чедир чаа өөредилге чылында башкылар кылдыр школаның удуртулгазы-биле күш-ажыл көрээзин чарар ужурулуг.

Тываның Өөредилге яамызы “Көдээ суурнуң башкызы” программдан 1 млн рубльдин чаңгыс катап хары угда бээр төлевирин алыр эргелиг башкыларның, киржикчилериниң төңчү даңзызын июль 20-ге чедир бадылаар.

“Өөредилге хөгжүлдэи” федералдыг күрүне программасы-биле 2022 чылда Тывага дараазында 18 кожуунуң школаларына: Шуй, Хөндөпө биле Дөң-Терезин, Хөндөргей биле Ийме, Бүрен-Аксы, Терлиг-Хая, Ак-Чыраа, Тарлаг, Алдан-Маадыр, Кочетов, У-Шынаа, Адыр-Кежиг биле Ырбан, Ишти-Хем, Ак-Туруг, Элегес база Качыкта хостуг олуттарга дээш төлевир акша-хөрөңгизин тускайлаан.

“Көдээ суурнуң башкызы” программага киржир күзепдиг башкылардан билдирешкиннер хүлээп алышыны апрельде доозулган. Майда мөөрей киржикчилериниң документлеринге демдектерни салып, үнелеп чадазын тургускан соонда, программаның тиилекчизинче кордакчылар билдинген. А июньнуң ортанга чедир ол башкылар ам ажилдаар школазынче аъттанып, башкылар коллективи база удуртулгазы-биле танышып, чаа черже көжериниң, ажилга турумчуурунун айтырыларын шиитпирлээр.

Өске суур азы регионче көжеринге чөпшээржи, тускай шилилдени эрткен башкы тус черниң школазынга ажилдай бергеш, 1 млн рубль, Ыраккы чөөн чүк федералдыг округка 2 млн рубль чаңгыс катап хары угда бээр төлевирин алыр. Акшаны кандыг-даа сорулгага ажыглап болур.

/ Тываның Чазааның парлалга албаны.

ЧАГЫДЫЛГА

Солун-сеткүүл чагыдылгазын күштелдирер дээш...

Кожууннар сургакчылаашкыннар үезинде почта салбырларынче чедип, «Шын» солунуң чагыдылгазы кандыг чоруп турарын билип алыр чаңылдыг мен. Бо удаада Тожу кожуунуң төп почта салбырынга четтим. Почтаның начальниги Ольга Ивановна Ченхотян-биле солуннар чагыдылгазы, сумуларда почта салбырларының ажыл-чорудулгазы, бижикчилер дээш ниити байдалының дугайында чугаалаштывыс.

— Солуннар чагыдылгазында улуг өскерилге чок, ол-ла деңнелде чоруп турар. Чурттакчы чон совет үелерде ышкаш солун-сеткүүлдерни хөйү-биле чагытпастаан, оң чылдагааны билдингир — интернет, гаджеттерден медээлерни номчуп алыр апарган. Бо хүнде чүгле кожуун төвүнүң болгаш сумуларның библиотекалары, Пенсия фондузу, прокуратура, Культура бажыңы, «Голевтиң» компаниязы солун-сеткүүлдерге чагыдылгалыг. Чүгле библиотекалар болгаш «Азас» заповедниги тус черниң солуннарын чагыдып алган.

«Шын» солуну Адыр-Кежиг сумузунда — 27, Ийде — 9,



/ А.А. Золотухина, Е.Н. Ченхотян.



/ Почта ажилдакчылары Вера Масленникова, Ольга Ченхотян, Эрес Байкара, Анюта Чорбаа.

Сыстыг-Хемде 3 кижичагыткан. Тыва дылда чаңгыс-ла үнүп турар «Шын» солуну тыва дылдыг кижичагыткан. Кожуунуң чагырга чери, школалар чагыдылга чок боордур. Чагырганың удуртулгазы ажилдакчы кижичагыткан чагыдылгалыг турарын негээри күзеничиг. Сайгарлыкчылар-даа

бар-дыр, олар чүге чагыдылга кылбазыл?

“Шын” солунга бердинген хоочуннарывыс-ла солуну үзүктел чок чагыдып ап турарлар. Дадар Очур-оолович Монгуш, Татьяна Никифоровна Ченхотян, Надежда Васильевна Абрамова, Ырбандан Алевтина Ширишина олар шупту солуннарны үргүлчү чагыдып ап турарлар. «Шын» солунуң доктаамал чагыдыкчыларына Людмила Чоодуевна Хурбуштайны, Валентина Васильевна Шогжалды, Темир-оол Топчаевич Салчакты адап болур — деп, Ольга Ивановна чугаалады.

Солунчуларның ажылы почтачылар-биле тудуш, харылзаалыг болгай. Номчукчуларывыска “Шын” солуну почтачыларның үе-шаанда чедирип турары дээр-ле, бистиң ажылывыстың эки түңнели, номчукчуларывыс-биле быжыг харылзаавыс-тыр.

Тожу кожуунуң төп почта салбырының почтачылары Вера Леонидовна Масленникова, Валентина Анатольевна Ивлева, Эрес Маадыр-оолович Бай-Кара олар чагыдыкчыларга солун-сеткүүлдү үе-шаанда чедирип бээр дээш, кызып ажилдап турарлар. Сорттакчы Анастасия Анатольевна Золотухина биле оператор Елена

Николаевна Ченхотянының ажылы база чымыштыг — солун-сеткүүлдү сумулар аайы-биле хуваар, сорттаар. Оларның шуптузунуң ажылын удуртукчузу үнелеп демдеглээр.

Ольга Ивановна байырлажып тура, чаңгыс чер-чурттугларына, ылаңгыя удуртукчуларга чагыдылга ажылын күштелдирерин дилээр: «Чагыдылга санын өстүрүп алыр дээш, чон-биле чугаалажып, ылаңгыя ажилдакчы кижилерни солун-сеткүүлдү чагыдырчыне кыйгырып, дилээр дээш, шупту аргаларын кылып турар бис. Чагыдылга саны бадарга, муңгараар бис. “Шынны” салдыкпайн номчуп чоруур улуг назылыг чагыдыкчыларывыска өөрүүр бис. Ынчангаш почтаның ачы-дузанын көрүп чоруур бүгү чонувуска өөрүп четтиргенивисти илередир-дир бис».

Тожу кожуунуң чагыргазында, школаларында “Шын” солунуң чагыдылгазы чок, даргалар, башкылар солун шупту номчувайн турары моон көскү. Ынчангаш солун чагыдылгазы чүгле почта ажилдакчыларының ажылы эвес, а кожуунуң удуртукчулар чериниң бир чидиг айтыры кылдыр салып алза чогуур.

/ Алдынай АРАКЧАА.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Торгаалдың хемчээли өскөн

Делегейде бойдус халавынга удур кижичагыткан күчү-күжү күш четтинмес. От, Суг, Хат. Бо халаптарның аразында От халавы эң-не коргунчуу деп чугаалаары шын эвес. Шупту сүртенчиг. Чүгле хомуданчыг чүве, от халавының үнер чылдагаанының 80 хуузу кижилерниң боттарының бурузундан болуп турар. Ынчангаш өртке удур айыыл чок чорукту сагывааны дээш торгоалдарның хемчээлин каш катап өстүрген чылдагааны-даа ында.

Ол дугайында болгаш республика девискээринде өртке удур байдалга хамаарыштыр Россияның ОБЯ-ның Тывада кол эргелелинге болган парлалга конференциязынга дыңнаткан.

“Чыл эгезинден тура республика девискээринге 800 ажыг өрт болган. Аңаа когараан улус аразында 7 кижичагыткан чарылган. Арга-эзим, хову-шөлдер, чуртталга оран-савага-даа болгулаан өрттерниң 80 хуузу кижилерниң бурузу-биле болуп турар. Ынчангаш хамаатыларның харысалгазын бедидери-биле, торгоал хемчээлин улгаттырар дугайында хоойлу же өскерилгелер кирир айтырыг чидиглени берген. Июнь 8-тен тура Россия девискээринге өртке удур айыыл чок чорукту сагывааны дээш торгоалдың хемчээлин өстүрери-биле федералдыг хоойлуда өскерилгелер күш кирер. Хамаатыларны оң мурнунда 2 муңдан 4 муң рубль чедир торгоап турган болза, ам 10 муң рубльден 20 муң рубль чедир улгаттырган. Удуртукчуларны азы албан-дужаалдыг улусту 15 муңдан 30 муң рубльга чедир торгоап турган болза, ам 30 муңдан 60 муң рубльга чедир торгоал хемчээлин өстүргөн. Юридиктиг албан черлерин 400 муңдан 800 муң рубльга чедир

торгаары көрдүнген” — деп, РФ-тиң ОБЯ-ның ТР-де Кол эргелелиниң килдис начальниги П. Медведев чугаалаан.

Тывага апрель 25-тен июнь 5-ке чедир өртке удур онза байдал режимин чарлаан турган. Ол үениң дургузунда өртке удур хайгаарал албанының ажилдакчылары хөй хажыдышкыннарны илереткен, 100 ажыг административтиг протоколдарны тургускан. Ниити торгоалдың түңү 230 муң рубль ашкан.

2022 чылда арга-арыгга 46 өрт болган. Ону өжүреринче ТР-ниң арга-арыг ажыл-агыйының 200 ажыг специалистерин болгаш 125 техниканы хаара туткан.

“Июнь 6-ның байдалы-биле алырга, республика девискээринде чаңгыс өрт болуп турар. Ол Танды кожуунуң девискээринде 16 гектар черде өөскээн өрттү өжүрери-биле 29 өрт өжүрүкчүлери ында ажилдап турар” — деп, ТР-ниң Арга-арыг болгаш бойдус яамызының килдис начальниги Меңги Ондар чугаалаан.

/ Бистиң корр.

ЧАА-ХӨЛ СУУРНУҢ 135 ЧЫЛЫ

Эрги-Чаа-Хөл – чүректерде

Чаа-Хөлдүн девискээри эрте-бурунгу шагдан бээр Тывага болуп турган төөгүлүг болушкуннарның кончук хайнышкынның чери. Чаа-Хөлдү таварты хөй чоннар аргыжып, аңаа дужуп, оларның аразынага дайыннар үргүлчү хып үнүп турган. Ынчангаш ооң ады Чаа-Хөл апарган. Чаа – дайын, Хөл – хөлээзинниг деп ийи сөстен бо черниң ады тывылган.

Улуг-Хемни куду база өрү дээш кайы-даа угже оруктуң белдиринде чыдар болгаш, ону хааннар-беглер эжелеп, аңаа быжыгланып, боттарының экономиктиг болгаш дайынчы күчүзүн күштелдирип алырынче чүткүп чорааннар. Ооң херечизи Чаа-Хөлдүн девискээринде хөй санныг базырыктарның болгаш шивээлерниң артынчыларының бары.

Тывага чораан аян-чорукчуларның орук демдегледеринге үндезилеп, Чаа-Хөл суурну орус садыгжылар 1887 чылда үндезилээн деп төөгү материалдарында айтыкан. Төөгү ажылдарынче “Джакуль” деп ат-биле суур кирген. Төөгүде “боор оңнаан” чүүлдер хөй-даа болза, 1887 чылды Чаа-Хөл суурнуң үндезилеттинген чылы кылдыр хүлээп алган.

Чаа-Хөлдүн девискээринин эпиг, агаар-бойдузунуң таарымчалыг байдалы тус черниң үндезин чурттагыч чонунга бергелерни таварыштырып келген деп болур. Чүгле эрте-бурунгу шагда эвес, а совет үеде база ындыг болган. Чаа-Хөл шынаазынага Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг шыгжамырын тургузар шийтпирни совет чазак 1960 чылдарның эгезинде хүлээп алган.

Чараш агаар-бойдустуг, делгем тараа болгаш сиден шөлдерлиг, мал одарларлыг Чаа-Хөл шынаазынага Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг шыгжамырын тургузуп, Чаа-Хөл, Үрбүн, Кара-Тал суурларның чурттагычтарын амгы Чаа-Хөл суур турар черге көжүргени тус черниң чонунга, эң ылаңгыя улуг назы-харлыг кижилерниң угаан-сарылынага дыка ка-вынныг согушкун болган.

Эрги-Чаа-Хөл (суг адаанга барган суурун чон ынчаар адаар апарган) совет үеде элээн сайзыраан. Аңаа тыва, орус, татар, хакас дээш хөй омаксөөктүг кижилер эпиг-демниг чурттап, ажылдап турганнар. Өскөн-төрээн суурунун чүгле ора-сомазы арткан-даа болза, олар аңаа ынак, хүндүлээр болгаш, беш чыл эртерге-ле, Чаа-Хөл суурнуң хүнүн демдег-леп, Эрги-Чаа-Хөлге барып, Сактышкынн эзулалын чорудуп турарлар.

135 ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ...

Бо 2022 чылдың июнь айның 4 – 5 хүннеринде Чаа-Хөл суурнуң үндезилеттинип



/ 135 чыл эрткенде...

тургустунганындан бээр 135 чылын демдегледип эрттирген. Июнь 4-те спортчу маргылдаалар, оюн-тоглаа болган. Эрги-Чаа-Хөл суурга чурттап, ажылдап чораан улуг назынныглар болгаш оларның ажы-төлү июнь 5-те төрээн суурунун орнунга чедип, Сактышкынн эзулалын эрттирген. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суу чылдың-на шыва ап турар-даа болза, оларның төрээн сууру суг халавы-биле демисешпишаан – Чаа-Хөл суурга чечектелип турган чуртталганың ора-сомазын дой-довуракка, баларга хөмө шаптырбаан. Школаның клубтуң чуртталга бажыңнарының цементиден куткан таваа ам-даа көстүп чыдар. Төрээн чуртун эргип келген чаа-хөлчүлөр чурттап турган бажыңнарының ора-сомаларын барып тып, оларга мөгейип кааннар. Анатолий биле Надежда Жуков алышкылар чаш болгаш элээди назынын бо суурга эрттирип, Чаа-Хөл ортумаа школазына өөренип чорааннар. Олар ада-иезиниң бажыңының орнун тыппайн баарга, Чаа-Хөл суурнуң улуг назы-харлыг кижилери оларның ада-иезиниң Октябрьская кудумчуга турган бажыңының орнун айтып берип, Анатолий биле Надежданың ада-иезиниң дугайында сактып чугаалааннар. Чырык өртемчейден шагда-ла чоруй барган оларның ада-иезин Чаа-Хөлдүн хоочуннарының сактып чорууруна Анатолий биле Надежда Жуков алышкылар аажок өөрээннер.

Эдуард Дамба шуут-ла Чаа-Хөл школазына төрүттүнер салым-чаянныг болган кижидир. 1973 чылда Улуг-Хем үерлеп дажааш, суу эмнелгени хөмө ап кээрге, божудулга салбырын-школаның бичии бажыңынче көжүрген. 1973

чылдың июнь 11-де Эдуард школага төрүттүнгеш, элээди оол назынында аңаа өөренип турган. 1983 чылда Чаа-Хөл суурну көжүрүп эгелээнин ол дыка эки сактып чоруур. “Дайын болган чүве-биле демей болбазыкпе, школадан чанарда, бузуп каапкан бажыңнар аразы-биле кылаштажып турдус – деп, ол чугаалады. – Чаа-Хөлдүн ийи каът школазын күштүг тракторлар-биле буза тырттырып чадап каан. Школаның бажыңнарының ханаларын, оларның азыгларын, класстарның шалаларын шаанчактап тургаш тудуп каан болган. Школаны тургузула өрттедикен болгай”. Школа өрттенип турда, ону өрттедикен ажылчыннар боттары-даа, ону көргөн кижилер-даа ыглажып турган деп, дыңнаанын Эдуард Сүрүн-оолович чугаалады.

Эрги-Чаа-Хөлдөн Чаа-Чаа-Хөлче көжүп чоруткан сөөлгү кижилер орус омактыг Драчук деп хоочун чүве-дир. Бо суурну орус чоннуң үндезилеп тургусканында, орус омактыг кижиниң эң сөөлүнде (1985 чылда) көжүп чорутканында база ужур-ла бар ышкаш-тыр.

ИС ЧОК ЧИДЕ

БЕРБЭЭН...

Чаа-Хөл школазының орнунга Сактышкынн эзулалының киржикчилери чыскаалыптарга, “Маңаа сайзырап турган амыдырал, чечектелип турган чуртталга ис чок чиде бербээн, оларның дугайында сактышкыннар бистиң чүректеривисте артып калган, чаа Чаа-Хөл суур болуп уламчылап турар” – деп, бо Сактышкынн эзулалдың организаторларының бирээзи Урана Седипей чугаалаан.

Эрги-Чаа-Хөлге күдээлер, келиннер болуп келгеш, ол-ла

а бүгү Тываның эрте-бурунгу төөгү тураскаалы, Авыда бурганның дашта оюп сиилбээн омур-хевирин кадагалап арттырар, ооң хоолгазын Сүме дагның бедиинге оюп сиилбири талазы-биле кылып чоруткан ажылдарның дугайында “Салгын” волонтержу шимчээшкынниң удуртукчузу Анай Балчыровна Кара-оол чыылганнарга чугаалап берген. Авыда бурганның омур-хевирин дашта хоолгалап каан бедик хаяны чон “Бурган-Даа” деп адай берген. Ол ам республиканың онзагай тураскаалы апарган. Республиканың төөгү тураскаалдарын камгалап арттырар болгаш Тываның ат-алдарлыг кижилеринге, политиктиг репрессияга таварышканнарга тураскаалдарын тургузар талазы-биле Анай Балчыровнаның организастап чорудуп келген ажылын чон бедии-биле үнелеп турар. Ачы-буяныг үүлени кылып чоруур хүндүлүг угбай-биле кады келген артистер чонга ыр-шоорну бараалгаткан.

Культура одаанга эрткен байырлыг кезээ Чаа-Хөлдүн шылгараңгай кижилеринге шаңналдар тыпсыры-би-



/ Анатолий Жуков.

хевээр бо суур-биле салым-чолун харылзаштырган, амгы салгалы ажы-төлдү өстүргөн хоочуннарга тураскаал белектерни тудускан. Суурнуң хөгжүлдизинге көскү үлүүн кириген хоочуннарга “Эрги-Чаа-Хөлдүн эрес оглу”, “Эрги-Чаа-Хөлдүн эрес кызы”, “Эрги-Чаа-Хөл ховар оглу”, “Эрги-Чаа-Хөл ховар кызы” деп мактал шаңналдарны тывыскаан. Оларның аразында диш эмчизи, шүлүкчү болгаш хөгжүмчү Юрий Тун-оол, мөге Аян Сараа, Кызыл хоорайның мэри Карим Сагаан-оол, ус-шевер мастер болгаш башкы Анатолий Даш дээш өскелер-даа бар болган.

Эрги-Чаа-Хөлге Сактышкынн эзулалының соонда суурнуң 135 чылының байырлалы Чаа-Хөл суурнуң (Чаа-Чаа-Хөл) Культура бажыңына уламчылаан.

Чүгле Чаа-Хөлдүн эвес,

ле уламчылаан. “Чаа-Хөл суурнуң хүндүлүг чурттагычы” деп атты республикада билдингир хирург эмчи, “Россия Федерациязының алдарлыг эмчизи” хүндүлүг аттың төлөптиг эдилекчизи Алеветина Кыргысовна Сиразитдинова (Седип), Чаа-Хөл суурга төрүттүнгеш, аңаа бүгү назынында ажылдаан, Чаа-Хөлдүн уруглар садының кижизидикчи башкызы, директору чораан, амгы үеде Чаа-Чаа-Хөл суурда чурттап чоруур Галина Васильевна Островская дээш өскелерге-даа тывыскаан.

Чаа-Хөл суурнуң 135 чылына тураскааткан байырлал тус черниң уран чүүл ажылдакчыларының концерди болгаш оюн-тоглаа кезээзи-биле доозулган.

/ Шаңгыр-оол Суваң,
Авторнуң тырттырган
чуруктары.

Кежеге даа

Тывавыстың төөгүзүнде кайгамчык солун, хуулгаазын черлер хей. Ооң бирээзинге Эрзин кожуунда Кежеге дааның дугайында хей катап дыңнаан болзажок, ону черле барып чедип көрзе дээн изиг күзел бисти Эрзин-Тесче углай аян-чоруктуң коппазынче кыйгырыпкан. Аравыста каткы-хөглүг чугаалажып чорааш, узун орукту эрткенивисти эскербейн барган болдуvus.

Кежеге даа кайы ырактан өң-чүзүңү-биле бир тускайлаң көстүр, аяң шыктың ортузунда, сактырга, ол даштарны чыып тургаш, оваалай салып каан дег, яңзы-бүрү өңнерлиг хая-даштарлыг даг болду. Ону баштай көрүпкеш, эрте бурунгу Грецияга турган, үнер-кирерде, аай-бажы орта тывылбас хей өрээлдерлиг дуганга дөмейледим. Ол дагның иштинче кирип, дөрүнчө ханылап кире бээрге, хей кадактарны, хей-аът туктарын аскалап каан, аъш-чемниң дээжизин, ойнаарактарны, акша-көпөөктерни хейү-биле салып каан болду.

Кежеге дааның ол кайгамчык хуулгаазынын хая-даштарынче көрүп алгаш турарга, бир-ле чүвениң хевир-дүрзүлери карактарга көстүп, чурттуна бээр. Ол дагның бажынче үне бергеш,

ооң чоок-кавы делгемнерин, чараш бойдуштуң болгаш оран-делегейниң хуулгаазын күчү-күжүн, каазын магадап көрбүшөөн, ала-чайгаар сеткил-хөөн дойлуп, көдүрлүп кээр.

Бурунгу тыва езу-чаңчылыгыста эр хиндиктиг кижилер чажын кеспес, өрүп алырга, ону кежеге деп адаар турган. Ол кежеге эр кижиниң сүлдө-сүзүүн бедидер турган деп хамнар санап чораан. Ол даш хаяларда ханаларның аразы кызаа, чон боттарының күзелдерин саазынга бижээш, ооң аразынга суп каанын көрдүм.

2017 чылда Иисус Христостуң төрүттүнген чери Вифлеемге (Пакистан) болгаш Иерусалимде Ыдыктыг Мария Магдалинын, Гефсиман садка, Ыглаар ханага киргеним сагышка уттундурбас арткан. Ыглаар хананы ам бодап турарымга, бо Кежеге дааның ханаларына кончуг дөмей. Бүдүн делегейниң кайы-даа оранындан келген чон, ыы-сызын төкпүшөөн, саазыннарга боттарының холу-биле бижээн хомудал-күзелдерин ол ханаларның үттеринче суп, улуг идегел, бүзүрел-биле мөргүп, тейлеп турганын бодум караам-биле көргөш, ону анаа-ла-бир сонуурганчыг чүүл кылдыр эвес, а кижиниң сагыш-сеткили улуг дүвүрел, хөлээшкени, бүзүрел-биле бүргеттинип,



/ Кежеге даа.

хүлээп алырын медереп билген мен.

Кежеге дааның төөгүзү мындыг. Каш-каш чүс чылдар бурунгаар соян аймактан аңчы кижилер аңнап чорааш, черлик өшкүнү балыглап каан. Ол балыглаткан өшкүнү сүрүп чорааш, аңчы бодунуң сүлдө-сүзүү боор кежегезин чидирип, боду өлгөн. Ол коргунчуг таварылганың соонда ол черге амылыг дириг чүвени аңнаары, ыяштың будуун үзе тыртары, үнүп келген чечекти чулары хоруг-луг апарган. Ол улуг дагның иштинде бичии арыкчыгаш хем агып чыдар, олче тар, кызаа кашпалды эртип шыдаар кижилер ол арыкчыгашка

чедип болур. Ол дагның ээзи Соян уктуг аныяк кыс уруг-ларга өске аймактан ашака баарын хоруп турган болгаш ол хоругну үрзэн кижиге аар-берге амыдырал-чуртталга, аарыг-аржык база эрте өлүм манап турар деп санаар турган. Соян уктуг эр кижилер өске аймактан кадай алып турган.

Кежегени эр кижилер эдилеп чораан болгаш, эр кижилер кажан-даа хурум чүве кылбас ужурулуг. Шаанда бо черге амылыг дириг чүвени узут-кап өлүрер болза, ону өлүм-чидим манап турар деп "кара хам" каргыш салган дээр. Ынчангаш бо даг ыдыктыг болуп, кежегелиг эр кижиниң

сүлдө-сүзүү, камгалакчызы болур ужурулуг дээн утка-биле ону Кежеге деп адаан деп бодаар мен.

Кежеге даа бир тускайлаң онзагай чараш бойдус-чурумалдыг хуулгаазын чер. Ооң хевирин төгөрүк, долгандырыг ышкыш, ортузунда хемчигеш агып чыдар. Иштинде тускай чүдүүр, тейлээр черлиг, кандыг-бир күзелдиг болза, ону саазынга бижээш, хаялар аразынга суп каарга, ол күзели албан бүдөр деп бүзүрел, идегел-биле ырак-чооктан келген чон ыдыктыг дага мөргүп, тейлеп чорүүр.

/ Раиса ОНДАР,
РФ-тиң Улус
өөредилгезиниң тергигини.

Кымчылыг-Дөң

Сөөлгү үеде кижилер эскерип чоруурга, чамдык черлерниң төөгүлүг, чараш аттары уттундуруп бар чыдар. Сайда-Өдек деп черивистиң чиге артыы дужунда Кымчылыг-Дөң деп адаар өдек чер бар. Дөң-Терезин суурнуң база Сайда-Өдектиң деңгелинде 5-10 метр хире бедикте чыдар бо черниң кыры сайлыг, бир бай аалдың коданы хире хөлчөк дески хонаш чер.

Мен билип кээримге, эрткен 100 чылдың 50 чылдарында Кымчылыг-Дөңге тос кара ооржактарының бир улуг өгбеси Сегел деп шолатагы кырган-ачавыстың аал-коданы, ажы-төлү-биле чурттап турган.

Шору улуг, техникумнуң сургуулу тургаш, бир-ле катап ачамның ачазы 80 харлыг кырган-ачамдан «Ол черни чүге Кымчылыг-Дөң деп адааның?» – деп, душ бооп айтырыпкан мен. Кырган-ачам: «Шаанда мен безин бичии турумда, феодалдыг Тываның үезинде, ол үениң кожууннарының кончуг улуг бай дүжүмөттериниң паараңы (чыгыр чери) турган чер диин, оглум» – деп харыялады.

«Херек кылган улусту кайыын-даа болза маңаа эккеп, херзэн көрүп, кымчы-биле соп, 9 эриини база маңаа кылып турган. Алгы-кышкы, уе-човуур, ыы-сыы үзүлбес чер турган, ынчангаш Кымчылыг-Дөң деп адаан. Бо черниң артыы талазында хавактар аразында өлгөн кижилер сөөктери эндерик чыдар чүве, эриин-шаагайга шыдашпайн, өлгөн улусту дүжүмөттер ол үеде аңаа салып каар турган» – деп, кырган-ачам чугаалаарга, мээң ыдым чидип, ханы бодалче кире берген мен.

Бо черивистиң Кымчылыг-Дөң деп адын бис 80 хар чоокшулай берген каш-ла кижилер билер боор бис. Ынчангаш аныяк-өскөн сууру-биле кожа төөгүлүг черлерниң аттарын утпайн, ооң төөгүзүн сонуурган билип ап чорзун дээш мону бижидим.

/ Сорук-оол ООРЖАК.
Сукпак суур.

Буянның өргээ

Чеди-Хөл кожуунда Хову-Аксының хоочуннар бажың-интернадын езулуг-ла буянның өргээ деп болур. Ооң дугайында биживистиң аргазы чок. Чүге дизе ында назы-хары улгаткан болгаш кадыының аайы-биле чурттап турар аныяк-даа кижилер бар, оларны ында дыка эки ажаап-тежээп, карактап турар.

Бажың-интернаттың удуртукчузу Долаана Александровна Дивии аныяк-даа болза, ажылынга кончуг харыскалыг аныяк специалист. Ооң оралакчызы Оюмаа Кызыл-ооловна Сотпа, улуг эмчи сестразы Чойган Ойнаар-ооловна Шыгжал, юрист Шеңне Михайловна Шырап, социал ажылдакчы Чодураа Вячеславовна Ооржак база эмчи сестралары Людмила Кыргысевна, Рада Базыр-ооловна, Салбак Даржаевна олар шупту улуг назылыгларның болгаш инвалидтерниң кадыы дээш дүн-хүн чок, кончуг эки ажылдап турарлар. Санитаркалар Людмила Александровна, Аржааналар, Лилия Анай-ооловна шупту ажылынга бердинген, кончуг шалыпкын, эрес-кежээ кыстарны база демдеглээр апаар.

Удуртукчу Долаана Александровнаның ажылынга кирип турар улуг-хуузу улуг, ол ажылчыннарынга-даа, интернат-бажыңның чурттакчыларында эвелең-ээлдек, эки хамаарылгалыг кижилер.

Бистиң интернат-

ка оюн-тоглаа, концерттер черле үзүлбес. Март 8 байырлалында херзээн чонга, февраль 23-те эр улузавуска, шуптувусту хемчээгеш, кончуг чараш чылыг чең-чоктарны даараткаш, белекке сөңнээни биске өөрүнчүг белек болган.

Мен бо бажың-интернатта 6 ай чурттааш, кайгап ханмайн тур мен. Интернаттың чурттакчылары шупту долу хандырылганда, аарыг кижилерни эмнеп турары шыырак, херек апарза, Кызыл хоорайже чедиргеш, эмнедип-даа турар. Бир өрээлде-ле 2 кижилер чурттап турар. Өрээлдер арыг-силиг, чылыг-чырык, телевизор, соодукчу, хевис, чадыглар дээш бажында ышкыш херек чүүлдер шупту бар. Кежээлдерде оюн-тоглаа, танцы-самны үргүлчү организаптап турар. Ында чуртталга саглаңнаар, чүү дээр боор. Кижиниң ажы-төлү-даа болза ынчаар эки азырап шыдавас боор.

/ Людмила МОНГУШ,
Хову-Аксының хоочуннар бажың-интернадының чурттакчызы.



"ЭНЕРГОСТРОЙ"**КХН тускайжыттынган хуу туугжу
МАГИСТРАЛЬНАЯДА МИКРОРАЙОН**

+7 923-559-5000
+7 923-265-1045

ЧАРЛАЛ

Тыва Республиканың Тес-Хем кожуунун муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге чери Чыргаланды ниити билиг ортумак школазының 9-ку клазын дооскан дугайында **Оюн Чолдуг Эресовичиниң** адынга 2017 чылдың сентябрь 18-те алган 01705000995786 дугаарлыг аттестаттың читкени-биле ону күш чок деп санаар.

ИЗВЕЩЕНИЕ

В администрацию муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва поступило заявление от гр. Российской Федерации **Биин-оол Василисы Докпаковны** о предоставлении земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных пунктов, с разрешенным использованием для индивидуального жилищного строительства, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Ак-Дуруг, ул. Дружба, № 36, с общей площадью 1200 кв. м. с кадастровым № 17:14:0201009:441 (Постановление об утверждении схемы расположения земельного участка на кадастровом плане территории от 01.03.2022г. № 47).

Лицам, заинтересованным в предоставлении данного участка, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать письменное заявление, также для ознакомления со схемой расположения земельного участка по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел 8 (394) 43-2-12-18.

Дата окончания приема заявлений: по окончании 30 дней с даты опубликования данного извещения.

Администрации муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва.

Информационное сообщение о проведении открытого аукциона по заключению договоров аренды и купли-продажи земельных участков

Администрация муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва» на основании постановления председателя администрации «О проведении открытого аукциона на право заключения договора» № 191 от 30 мая 2022 года извещает о проведении открытого аукциона по заключению договоров аренды и купли-продажи земельных участков.

Аукцион состоится 12 июля 2022 года в 15:00 ч. в администрации Чаа-Хольского кожууна по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина 8, на 2 этаже в зале заседаний.

Для участия в торгах допускаются физические лица и юридические лица. Один заявитель вправе подать только одну заявку на участие в аукционе. Заявка на участие в аукционе, поступившая по истечении срока ее приема, возвращается в день ее поступления заявителю.

Предмет аукциона: заключение договора аренды.

Лот № 1: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Дедир-Аас-Аксы общей площадью 20000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0502001:123, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 3600, Размер задатка – 720, шаг аукциона – 108.

Лот № 2: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Ыттыг-Айттыг-Ала-Тей общей площадью 1000000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0502001:8, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 5000, Размер задатка – 1000, шаг аукциона – 150.

Лот № 3: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Белдир-Даг общей площадью 110000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0801003:2, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 3800, Размер задатка – 760, шаг аукциона – 114.

Лот № 4: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Шивилиг общей площадью 32550 кв.м., кадастровый номер 17:14:0202001:219, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 3000, Размер задатка – 600, шаг аукциона – 90.

Лот № 5: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Ак-Даг общей площадью 20000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0701003:135, разрешенное использование – ведение личного подсобного хозяйства на полевых участках. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 3000, Размер задатка – 600, шаг аукциона – 90.

Лот № 6: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Кара-Суг общей площадью 41000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0000000:268, разрешенное использование – сельскохозяйственное использование. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 4400, Размер задатка – 880, шаг аукциона – 132.

Лот № 7: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Кара-Суг общей площадью 28575 кв.м., кадастровый номер 17:14:0601003:269, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 3800, Размер задатка – 760, шаг аукциона – 114.

Лот № 8: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Терезин поле № 5 общей площадью 2300000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0502003:239, разрешенное использование – выращивание зерновых и иных сельскохозяйственных культур. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 6600, Размер задатка – 1320, шаг аукциона – 198.

Лот № 9: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Ак-Даг общей площадью 25000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0701003:22, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 2500, Размер задатка – 500, шаг аукциона – 75.

Лот № 10: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Хаялыг-Даг Бажы общей площадью 400000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0701005:129, разрешенное использование – выращивание зерновых и иных сельскохозяйственных культур. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 4500, Размер задатка – 900, шаг аукциона – 135.

Лот № 11: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Чодураалыг общей площадью 176638 кв.м., кадастровый номер 17:14:0302001:762, разрешенное использование – живот-

новодство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 3700, Размер задатка – 740, шаг аукциона – 111.

Лот № 12: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Ыртаакы общей площадью 899334 кв.м., кадастровый номер 17:14:0000000:266, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 4800, Размер задатка – 960, шаг аукциона – 144.

Лот № 13: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Уттуг-Туруг общей площадью 300000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0520002:113, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 4300, Размер задатка – 860, шаг аукциона – 129.

Лот № 14: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Алдыг-Бел общей площадью 20000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0501008:121, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 2700, Размер задатка – 540, шаг аукциона – 81.

Лот № 15: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Канмылдыг Бажы общей площадью 750000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0801003:123, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 4800, Размер задатка – 960, шаг аукциона – 144.

Лот № 16: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Чаш-Тал адаа общей площадью 100000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0601001:351, разрешенное использование – выращивание зерновых и иных сельскохозяйственных культур. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 6000, Размер задатка – 1200, шаг аукциона – 180.

Лот № 17: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, м. Терезин общей площадью 35000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0502003:67, разрешенное использование – животноводство. Со сроком аренды 49 лет.

Начальная цена – 3200, Размер задатка – 640, шаг аукциона – 96.

Предмет аукциона: заключение договора купли-продажи.

Лот № 18: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Бош-Даг общей площадью 22000 кв.м., када-

стровый номер 17:14:0801003:121, разрешенное использование – для ведения личного подсобного хозяйства.

Начальная цена – 8900, Размер задатка – 1780, шаг аукциона – 267.

Лот № 19: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко Бидилиг общей площадью 20000 кв.м., кадастровый номер 17:14:0520002:114, разрешенное использование – ведение личного подсобного хозяйства на полевых участках.

Начальная цена – 8100, Размер задатка – 1620, шаг аукциона – 243.

По лотам ограничений и обременений в использовании земельных участков нет.

Заявки на участие в аукционе принимаются по рабочим дням с 08 июня 2022г. по 08 июля 2022г. в отделе по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского района по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д. 8. с 9:00ч до 18:00ч.

Сумма задатка должна поступить на расчетный счет организатора торгов до 18:00 ч 08 июля 2022 года. (КБК 000000000000000000510, УФК по РТ (Администрация Чаа-Хольского кожууна), ОТДЕЛЕНИЕ – НБ Республики Тыва, ИНН 1715001332, ОКТМО 93656440101, БИК 019304100, КПП 171501001)

Для участия в аукционе претендент должен предоставить одновременно:

- 1) заявку (в двух экземплярах) на участие в аукционе с указанием реквизитов счета для возврата задатка;
- 2) копии документов, удостоверяющих личность (для физических лиц);
- 3) нотариально заверенные копии учредительных документов и свидетельства о государственной регистрации юридического лица;
- 4) доверенность на лицо, уполномоченное действовать от имени заявителя при подаче заявки на участие в торгах;
- 5) документы, подтверждающие внесение задатка.

Информация о торгах размещена на Интернет-сайте администрации Чаа-Хольского кожууна <http://chaa-hol.rtyva.ru/> и на официальном сайте РФ для размещения информации о проведении торгов torgi.gov.ru.

Администрации муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва.

«Бай-Хөл» агрокооперативке «Нива» автомобиль

2022 чылдың июнь 2 – 5 хуннеринде Забайкалье крайның Чита хоорайга уксаалыг хой база өшкүнү XVIII Сибирь – Ыраккы Чөөн чүк делгелгези болуп эрткен. Чылдың-на эртип турар көдээ ажил-агый делгелгези Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк регионнарының мал ажил-агыйларының уксаа-жыдылга ажилында чедишкннерин көргүзүп, амгы үениң чаа көдээ ажил-агый техникаларын делгеп көргүзүп, көдээ ишчилерниң сонургалын хаара тудуп турар.

Ук хемчег уксаалыг малдарны делгээрден аңгыда, мал ажил-агыйның талазы-биле эртем-практиктиг конференцияны организаптап, мал кыргыччыларының мөөрейин, дүктүн шынарын ылгаарыга мастер-классты эрттирип, аъттарны чарыштырган.

Бо чылын Бурятия, Тыва Республикалардан, Приморье база Забайкалье крайлардан шупту 19 ажил-агый 150 хире баш уксаалыг хой, өшкүлери делгелгеге кириштирген. Забайкалье крайдан эң хөй – 11 ажил-агый киришкен болза, Тыва Республикандан дөрт, Бурят Республикандан үш ажил-агый малдарын эккелген. Бо чылын ук хемчегге Приморье край бир дугаар киришкен. Дел-

гелгени сонургап, Россияның сес регионундан база кожа-хөлбээ Моолдан аалчылар келген.

18-ки Сибирь – Ыраккы Чөөн чүк делгелгезинин Эксперт комиссиязының протоколунга даянган, уксаалыг бүдүрүкчү кошкарлар, хуналар, төрүүр хойлар, өшкүлөр, тогду хураганнар аразындан чемпионнары илереткен. Делгелгениң кол шаңналы – Забайкальениң губернаторунун салганы «Нива» автомобильди Тыва Республиканың Эрзин кожуундан Эртине Манзайның удуртканы «Бай-Хөл» агрокооперативке тывыскан.

Ол ышкаш Тыва Республиканың ыраккы Мөңгүн-Тайга кожуунунун «Сайзырал» ажил-агый (удуртукчу Сайлык



Куулар) өшкү ажил-агыйлыг бүдүрүлгелеринин аразында тиилээш, 200 муң рубльдин сертификатын алган.

«Бай-Хөл» агрокооперативтин даргазы Эртине Манзай командазы-биле 2008 чылдан тура бо делгелгеге доктаамал киржип

келгенин, ооң үре-түнели мындыг улуг шаңналга эккелгенин өөрүшкү-биле дыңнадып, ТР-ниң Чазаанга, Көдээ ажил-агый яамызынга, кожуунунга, кады ажилдап чоруур эш-өөрүнге четтиргенин илереткен.

/ Тываның Чазааның парлалга албаны.

ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГА
Лагерьлер
ажыттынар

Бо чылын школачыларның чайгы дыштанылгазында Тывага 150 ажыг лагерьлер ажылдаар. Амгы үеде дыштанылга черлеринде белеткел ажилдары дооступ турар. Июнь 15-те бирги сезон ажыттынар.

Лагерьлерге уругларны хүлээп алыры-биле, ажил кидин түлүк чоруп турар. Өртке удур белеткелдин болгаш россхерегелпхайгаарал албанының хыналдазын манап турарлар. Ук хыналданың соонда школачыларны хүлээп эгелей бээр. Бир дугаар сезонче шупту путевкалар саттына берген. Уруг бүрүзү эмчи болгаш ковид-19 чок деп шынзылга бижиктиг болур ужурлуг.

Дыштанып турган үеде уруглар хүнде беш катап чөмненир. Бир уругга хүнде 320 рубль көрдүнген. Республиканың шупту лагерьлери июнь 15-те бирги сезонун аядаар.

/ Бистиң корр.

МедиаХолдинг
ТываМедиаГрупп

МУЗЫКАЛЬНОЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ
(хөгжүмнүг байыр)
на телеканале «Тыва 24»
*от 2499 рублей
(до 70 слов, 3-4 фотографии)

РЕКЛАМА В ГАЗЕТАХ
«Тувинская правда»
«Шын»
«Сылдысчыгаш»
«Тыванын аныяктары»

РЕКЛАМА НА РАДИО
«ЗВЕЗДА-КЫЗЫЛ» 104.4. FM
*от 99 рублей

ИЗГОТОВЛЕНИЕ СУВЕНИРНОЙ ПРОДУКЦИИ
Кружки, тарелки, магниты,
футболки, бейсболки с нанесением

РАЗМЕЩЕНИЕ РЕКЛАМНЫХ УСЛУГ НА САЙТЕ ИД «ТУВАМЕДИАГРУПП»

ул. Красноармейская 100 каб. 309
8-923-267-07-49 2-18-10

МедиаХолдинг
ТываМедиаГрупп

РОЗЫГРЫШ МОРОЗИЛЬНОЙ КАМЕРЫ

ПОДПИШИСЬ НА ГАЗЕТЫ «ШЫН» ИЛИ «ТУВИНСКАЯ ПРАВДА»
всего за 861 руб. 60 коп.
на 2-ое полугодие 2022 года с 04.04.22 по 18.06.22 г.
оформи подписку онлайн на сайте podpiska.pochta.ru
или в любом почтовом отделении филиала ФГУП «Почта России»

Пришли копию квитанции в ИД «Тывамедиагрупп» по адресу: г. Кызыл ул. Красноармейская, д.100 каб. 309 тел. 8(39422)2-18-10, сот. 8-923-267-07-49 элек. адрес: tuvamedia@bk.ru

Подробности розыгрыша, количество и порядок получения приза уточняйте в «ИД «Тывамедиагрупп» по адресу: г. Кызыл, ул. Красноармейская, д.100, каб. 309. ГАУ ПИ «ИД «Тывамедиагрупп» ИНН 1701062430

12+

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

Тыва Республиканың
Чурагайлыг хөгжүлдө яамызы.

Кол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүн адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская,100,
каб.29,32

РЕДАКЦИОННЫЙ ТЕЛЕФОН-
РЫ:

Редактор – 2-01-35,
Чарлал килдизи – 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак –
2-17-94
Корректор: Ч.Н. Мачык,

А.А. Лагбы – 2-17-94
Харылзаа, информация
технологияларының болгаш
массалыг коммуникациялар ады-
рынга хайгаарал талазы-биле
федералдыг албанның Енисей
эргелели «Шын» солунну 2012
чылдың декабрь 3-те бүрүткээн.
Херчилелдин дугаары —

ПИ №ТУ17-00068.

Солунну «Тываполиграф» АН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Респу-
блика, Кызыл, Щетинкин болгаш
Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг мате-
риалдарның авторларының
бодалдары редакцияның
туружу-биле дүүшпейн барып
болур. Айыттыг саннары
болгаш өске-даа фактылары,
дыңнадыглары дээш авторлар
боттары харыылаар.

Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).
Номерни парлалгаже дужаганы:
график езугаар — 21.00, херек
кырында — 18.00.

Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

солуннуң сайтызы:
[//shyn.ru](http://shyn.ru)

электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Неделяда тиражи
8680 кезек



2022 чылда «ШЫН» солуннуң
ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЈАДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 765 рубль.
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР –
1005,20 рубль.

Тел.: 2-01-35